

Scheme of Examination of M.A. Hindi Ist & IInd Semester
Ist Semester w.e.f. 2014-2015 session

Name of Paper	Max. Marks	Theory	Internal	Time
1 आधुनिक हिन्दी कविता	100	80	20	3 Hr.
2 आधुनिक गद्य साहित्य	100	80	20	3 Hr.
3 हिंदी साहित्य का इतिहास	100	80	20	3 Hr.
4 भाषा विज्ञान	100	80	20	3 Hr.
5 विकल्प – विशेष रचनाकार कबीरदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार प्रेमचंद	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सूर्यकान्त त्रिपाठी	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार जयशंकर प्रसाद	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार तुलसीदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सूरदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार भारतेन्दु हरिश्चंद्र	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सच्चिदानंद हीरानंद वात्स्यायन (अज्ञेय)	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार गजानन माधव मुक्तिबोध	100	80	20	3 Hr.

Total = 500

Name of Paper	<u>IInd Semester</u>		Internal	Time
	Max. Marks	Theory		
1 आधुनिक हिन्दी कविता	100	80	20	3 Hr.
2 आधुनिक गद्य साहित्य	100	80	20	3 Hr.
3 हिंदी साहित्य का इतिहास	100	80	20	3 Hr.
4 भाषा विज्ञान	100	80	20	3 Hr.
5 विकल्प – विशेष रचनाकार कबीरदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार प्रेमचंद	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सूर्यकान्त त्रिपाठी	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार जयशंकर प्रसाद	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार तुलसीदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सूरदास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार भारतेन्दु हरिश्चंद्र	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार सच्चिदानंद हीरानंद वात्स्यायन (अज्ञेय)	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – विशेष रचनाकार गजानन माधव मुक्तिबोध	100	80	20	3 Hr.

Total = 500

Scheme of Examination of M.A. Hindi IIIrd & IVth Semester
IIIrd Semester

Name of Paper	Max. Marks	Theory	Internal	Time
1 प्राचीन एवं मध्यकालीन काव्य	100	80	20	3 Hr.
2 भारतीय काव्यशास्त्र	100	80	20	3 Hr.
3 प्रयोजनमूलक हिंदी	100	80	20	3 Hr.
4 विकल्प – I भारतीय साहित्य	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – II हरियाणवी भाषा और साहित्य	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – III प्रवासी हिंदी साहित्य	100	80	20	3 Hr.
5 विकल्प – I स्वातंत्रयोत्तर हिंदी कविता	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – II नाटक और रंगमंच	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – III हिंदी उपन्यास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – दृश्य श्रव्य माध्यम-लेखन	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – कोश विज्ञान	100	80	20	3 Hr.

Total = 500

Name of Paper	<u>IVth Semester</u>		Internal	Time
	Max. Marks	Theory		
1 प्राचीन एवं मध्यकालीन काव्य	100	80	20	3 Hr.
2 पाश्चात्य काव्य शास्त्र	100	80	20	3 Hr.
3 प्रयोजनमूलक हिंदी	100	80	20	3 Hr.
4 विकल्प – I भारतीय साहित्य	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – II हरियाणवी भाषा और साहित्य	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – III प्रवासी हिंदी साहित्य	100	80	20	3 Hr.
5 विकल्प – I स्वातंत्रयोत्तर हिंदी कविता	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – II नाटक और रंगमंच	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – III हिंदी उपन्यास	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – IV दृश्य श्रव्य माध्यम-लेखन	100	80	20	3 Hr.
विकल्प – V कोश विज्ञान	100	80	20	3 Hr.

Total = 500

Head, Dept. of Hindi

izFke lsesLVj
izFke iz'u i=k % vk/kqfud fganh dfork

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

- 1 eSfFkyh'kj.k xqlr % lkdsr ¼uoe~ lxZ½
- 2 t;'kadj izlkn % dkek;uh ¼J)k ,oa jgL; lxZ½
- 3 lw;Zdkar f=kikBh fujkyk % jke dh 'kfDr iwtk] Lusg fu>Zj cg x;k gS] la;/k lqUnjh]
eSa vdsyk] rksMrh iRFkj] ckny jkx izFke [kaM
- 4 jke/kkjh flag fnudj % dq:{ks=k "k"Be~ lxZ

[k vkyksP; fo"k;

lkdsr % jkedkO; ijEijk vkSj lkdsr] lkdsr dk egkdkO;Ro] eSfFkyh'kj.k xqlr dh ukjh fo"k;d n`f"V] dkO; oSf'k"V~~; A
dkek;uh % dkek;uh dk egkdkO;Ro] :id rRo] dkek;uh dh nk'kZfud i"BHkwfe] dkek;uh
dk vk/kqfud lanHkZ] izlkn dk lkSUn;Z cks/k A
fujkyk % Nk;koknh dkO; ijEijk esa fujkyk dk Lfkk] fujkyk dkO; dh iz;ksx'khyrk] fujkyk dh izxfr'khy psruk] jke dh 'kfDriwtk dk ewy dF; A
dq:{ks=k % mRrj Nk;koknh dkO; vkSj fnudj] fnudj dk dkO; f'kYi] fnudj dh thou n`f"V] ewy izfrik] A

lgk;d xzaFk

- 1 eSfFkyh'kj.k xqlr % dfo vkSj Hkkjrh; laLd`fr vk[;krk MkW0 mekdkar]
us'kuy ifCyf'kax gkml] fnYyh A
- 2 eSfFkyh'kj.k xqlr vkSj lkdsr % MkW0 czteksgu oekZ] t;iqj iqLrd lnu]
t;iqj A
- 3 lkdsr ,d v/;;u % MkW0 uxsUnz] us'kuy ifCyf'kax gkml] fnYyh A
- 4 laiw.kZ dkek;uh ¼ikB&vFkZ&leh{kk½ % MkW0 gfjg] izlkn xqlr] Hkk"kk lkfgR;

- izdk'ku] bykgkckn A
- 5 fujkyk dh lkfgR; lk/kuk % MkW0 jkefoykl 'kekZ] jktdey
izdk'ku] fnYyhA
- 6 ubZ dfork dh Hkwfedk % MkW0 izse 'kadj] us'kuy
ifCyf'kax gkml] fnYyh A
- 7 Nk;koknh dkO; vkSj fujkyk % MkW0 dqekjh 'kkafr
JhokLro] xazFke dkuiqj A
- 8 fujkyk % MkW0 ine flag 'kekZ] jktdey izdk'ku] fnYyh A
- 9 fujkyk vkSj uotkxj.k % MkW0 jkejru HkVukxj] lkFkh
izdk'ku] lkxj A
- 10 fujkyk & MkW0 jkefoykl 'kekZ] f'koyky vxzoky ,.M daiuh]
vkxjk A
- 11 fujkyk dh lkfgR; lk/kuk ¼1] 2] 3½ Hkkx & MkW- jkefuokl
'kekZ]
jktdey fnYyh A
- 12 Nk;kokn dh izklafxdrk % jes'kpanz 'kkg
- 13 fujkyk dh lkfgR; lk/kuk & MkW0 jkefoykl 'kekZ rhuksa
[kaM
- 14 eqfDrcks/k dk lkfgR; foosd vkSj mudh dfork & MkW0 yyu
jk;] eaFku
ifCyds'ku] jksgrd A
- 15 vKss; dh dkO; psruk & MkW0 d`".k Hkkoqd] lkfgR; izdk'ku]
HkkyhokMk
fnYyh A
- 16 fnudj dkO; dk iquewZY;kadu % Mk0 'kEHkq ukFk

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; k djuh
gksxh A izR;sd O;k[k; k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18
vadksa dk gksxk A
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa
esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ
rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij
vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa iwjk
iz'u 33 vadksa dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~; dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa
ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj

nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vadksa dk gksxk A

4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lssesLVj
f}rh; iz'u i=k % vk/kqfud x| lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

ikB~; fo"k;

- 1 xksnku & izsepan
- 2 ck.kHkV~V dh vkRedFkk & vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh
- 3 vrhr ds pyfp=k & egknsdh oekZ
- 4 dFkkUrj & laik0 MkW0 ijekuan JhokLro] jktdey isijcSDI]

fnYyh

fu/kkZfjr dgkfu;kWa & mlus dgk Fkk] dQu] vkdk'knhi] iRuh]
xSaxzhu]

okilh] yky iku dh csxe A

vkyksP; fo"k;

xksnku	1	d`"kd thou dk egkdkO;
	2	;qxhu leL;kvksa dk fu:i.k

3 izeq[k ik=kksa dk pfj=k&fp=k.k
 4 izsepan ds lkfgR; esa xksnku dk LFkku
 ck.kHkV~V dh vkRedFkk 1 ewy laosnuk
 2 izse n'kZu
 3 vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh ds L=kh&ik=k
 4 ck.kHkV~V dh vkRedFkk esa vk/kqfudrk
 vrhr ds pyfp=k 1 egknsdh oekZ dh laosnuk
 2 lkekftd leL;kvksa dk fu:i.k
 3 pfj=k&fp=k.k
 4 jpuk&f'kYi
 dgkuh laxzg ikB~;dze esa fu/kkZfjr dgkfu;ksa dh ewy
 laosnuk vkSj f'kYi

Igk;d xzaFk

1 xksnku % fofu/k lanHkksZa esa % MkW0 jkekJ; feJ] mUes"k
 izdk'ku] gfj}kj A
 2 izsepan vkSj mudk ;qx % MkW0 jkefoykl 'kekZ] jktdey izdk'ku]
 fnYyh A
 3 xksnku % ewY;kadu vkSj ewY;kadu % MkW0 bUnzukFk enku]
 fyfi izdk'ku] fnYyh A
 4 fganh miU;kl % igpku vkSj ij[k % MkW0 bUnzukFk enku] fyfi
 izdk'ku] fnYyh A
 5 izsepan % MkW0 xaxk izlkn foey] jktdey izdk'ku] fnYyh A
 6 dgkuh % ubZ dgkuh&MkW0 ukeoj flag] yksd Hkkjrh] bykgkckn
 A
 7 fganh dgkuh % Lo:i vkSj laosnuk % jktsUnz ;kno] us'kuy
 ifCyf'kax gkml] fnYyh
 8 dgkuh % Lo:i vkSj laosnuk % jktsUnz ;kno] us'kuy ifCyf'kax
 gkml] fnYyh A
 9 fganh dgkuh % ,d ubZ n`f"V % MkW0 bUnzukFk enku]
 laHkkouk izdk'ku] fnYyh A
 10 fganh dgkuh % ,d vUr;kZ=kh % MkW0 osn izdk'k vferkHk]
 vfHklkj izdk'ku] esglkukA
 11 ubZ dgkuh lanHkZ vkSj izd`fr % nsdh 'kadj voLFkh] jktdey
 izdk'ku] fnYyh A
 12 fganh dgkuh % jpuk izfdz;k % ijekuUn JhokLro] xazFke dkuiqj A

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
 ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
 ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh

gksxh A izR;sd O;k[k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vadksa dk gksxk A

2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa iwjk iz'u 33 vadksa dk gksxk A

3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vadksa dk gksxk A

4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj

r`rh; iz'u i=k % fganh lkfgR; dk bfrgkl

¼vkfndky] HkfDrdky vkSj jhfr dky½

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

1 fganh lkfgR;sfrgkl ds v/;;u dh iwoZ & ihfBdk
fganh lkfgR; ds bfrgkl ys[ku dh ijaijk
lkfgR;sfrgkl ds iquysZ[ku dh leL;k,Wa
fganh&lkfgR; dk bfrgkl % dky&foHkktu] lhek & fu/kkZj.k

2 vkfndky
ukedj.k vkSj lhek
ifjos'k % ,sfrgkfld] lkekftd] lkaLd`frd] lkfgfR;d
vkfndkyhu dfork dh izo`fr;kWa
jklks dkO;&ijaijk
i`Fohjkt jklks dh izkekf.kdrk

3 HkfDrdky
ifjos'k % ,sfrgkfld] lkekftd] lkaLd`frd] lkfgfR;d
HkfDr&vkanksyu
HkfDrdkyhu dkO;&/kkjk,Wa % oSf'k"V~; vkSj vonku
lar dkO;&/kkjk % oSf'k"V~;
lwQh dkO;&/kkjk % oSf'k"V~;
jke dkO;&/kkjk % oSf'k"V~;
d`.k dkO;&/kkjk % oSf'k"V~;
HkfDrdky % Lo.kZ;qx

4 jhfrdky
ukedj.k vkSj lhek
ifjos'k % ,sfrgkfld] lkekftd] lkaLd`frd] lkfgfR;d
jhfrdkyhu dfo;ksa dk vkpk;ZRo
fofHkUu dkO;&/kkjvkksa dh fo'ks"krk,Wa &
jhfrk)
jhfrfl)
jhfreqDr

iBuh; iqLrdsa

1 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % vkpk;Z jkepUnz 'kqDy] ukxjh izpkfj.kh
IHkk] dk'kh A
2 fgUnh lkfgR; dk vkykspukRed bfrgkl % MkW0 jkedqekj oekZ]
jkeukjk;.k yky]

csuh izlkn] bykgkckn A

- 3 fgUnh lkfgR; dh Hkwfedk % vkpk;Z gtkjhizlkn f}osnh] jktdey izdk'ku] fnYyh A
- 4 fgUnh lkfgR; % mn~Hko vkSj fodkl&vkpk;Z gtkjhizlkn f}osnh] vRrj pan diwj ,.M lat] fnYyh A
- 5 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % IEiknd&MkW0 uxsUnz] us'kuy ifCyf'kax gkml] fnYyh A
- 6 fgUnh dk x| lkfgR; % MkW0 jkepUnz frokjh] fo'ofok|ky; izdk'ku] okjk.klh A
- 7 e/;;qxhu dkO; lk/kuk % MkW0 jkepUnz frokjh] uonhi izdk'ku] v;ks/;k] QStkckn A
- 8 fgUnh lkfgR; dk nwljk bfrgkl & MkW0 cPpu flag] jk/kk d`".k izdk'ku] fnYyh A
- 9 fuxqZ.k dkO; % izsj.kk vkSj izo`fr] MkW0 jkeltu ik.Ms;] fueZy ifCyds'kal] fnYyh A
- 10 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % MkW0 jke ltuik.Ms;] lat; izdk'ku] fnYyh A
- 11 fgUnh lkfgR;sfrgkl n'kZu dh Hkwfedk % MkW0 gjegsUnz flag csnh] fueZy ifCyds'kal] fnYyhA
- 12 fgUnh lkfgR; dk oSKkfud bfrgkl % MkW0 x.kifr pUnz xqlr] Hkkjrsanq Hkou] p.Mhx<A
- 13 fgUnh lkfgR; dk vkfndky % MkW0 gfj'pUnz oekZ] gfj;k.kk lkfgR; vdkneh] p.Mhx< A
- 14 fgUnh lkfgR; dk vkfndky % vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh] fcgkj jk"V~z Hkk"kk ifj"kn] iVukA
- 15 vk/kqfud fgUnh lkfgR; % y{eh lkxj ok".ksZ;} fgUnh ifj"kn~ bykgkckn ;qfuoflZVh] bykgkcknA
- 16 fgUnh lkfgR; fpUru % IEiknd lq/kkdj ik.Ms;] dyk efUnj] ubZ IM+d] fnYyh A
- 17 fgUnh lkfgR; vkSj laosnuk dk fodkl % jke Lo:i prqosZnh] yksd Hkkjrh izdk'ku] bykgkcknA

funsZ'k &

- 1 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM esa ls de ls de ,d nh?kZ iz'u vo'; iwNk tk,xk A iwNs x, dqy iz'uksa dh vf/kdre la[;k vkB gksxh A ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 48 vadksa dk gksxk A
- 2 iwjs ikB~;dze esa dksbZ nl y?kRwrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u
,d&,d vad dk gksxk A

,e0 ,0 izFke lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k % Hkk"kkfoKku

iw.kkZad % 100

vad
le; % 3 ?k.Vs
vad

vkarfjd ewY;kadu % 20

fyf[kr % 80 vad

1 Hkk"kk

Hkk"kk dh ifjHkk"kk vkSj izo`fRr
Hkk"kk ds v/;;u {ks=k
Hkk"kk dh O;oLFkk vkSj O;ogkj
Hkk"kk dh lajpuk
Hkk"kk ds v/;;u dh fn'kk,Wa (o.kZukRed] ,sfrgkfld] rgyukRed)

2 LoufoKku

okX;a=k vkSj /ofu&mRiknu izfdz;k
Lou % ifjHkk"kk vkSj oxhZdj.k
Louxq.k vkSj mudh lkFkZdrk
Lofud ifjorZu dh fn'kk,Wa
Lofue % Lo:i vkSj oxhZdj.k

3 :i foऩku ,oa okD; foऩku

'kCn vkSj :i ¼in½
laca/k rUo vkSj vFkZ rUo
:ij la:i] :fiekSa dk Lo:i
:fiekSa dk oxhZdj.k
Hkk"kk dh bdkbZ ds :i esa okD;
vfHkfgrkUo;okn vkSj vfUorkfHk/kkuokn
okD; ds izdkj %
jpuk dh n`f"V ls
vFkZ dh n`f"V ls
okD; dh xgu lajpuk vkSj ckg~; lajpuk

4 vFkZ foKku

vFkZ dh vo/kkj.kk] 'kCn & vFkZ laca/k
vFkZ&cks/k ds lk/ku
,dkFkZdrk] vusdkFkZrk
vFkZ & ifjorZu dh fn'kk,Wa

5 Hkk"kk & fyfi ,oa vU; fo"K;&laca/k

Hkk"kk vkSj fyfi ds ?kVdksa ds laca/k
Hkk"kkfoKku vkSj vU; 'kkL=kksa@fo"k;ksa ls laca/k
Hkk"kkfoKku vkSj O;kdj.k] Hkk"kk foKku vkSj lkfgR;
O;frjsdh Hkk"kkfoKku
lekt Hkk"kkfoKku

Igk;d xzaFk

1 Hkk"kkfoKku vkSj ekud fganh & MkW0 ujs'k feJ] vfHkuo izdk'ku]
4424 ubZ

IM+d] fnYyh & 6 2004 bZ0

2 Hkk"kk vkSj fganh Hkk"kk dk bfrgkl & MkW0 ujs'k feJ] gfj;k.kk
lkfgR; vdkneh]

169] lsDVj&12] iapdwyk 2006

bZ0

3 Hkk"kk vkSj Hkk"kkfoKku & MkW0 ujs'k feJ] fueZy ifCyds'kal]
'kkgnj]k] fnYyh&94

2004 bZ0

4 Hkk"kkfoKku ,oa fganh & MkW0 ujs'k feJ] jktiky ,.M lat] enjlk
jksM]

d'ehjh xsV] fnYyh 2007 bZ0

5 fganh Hkk"kk & MkW0 Hkksy kukFk frokjh] fdrkc egy] ljkstuh
uk;Mw ekxZ] bykgkckn

2005 bZ0

6 Hkk"kkfoKku & MkW0 Hkksy kukFk frokjh] fdrkc egy] ljkstuh
uk;Mw ekxZ] bykgkckn

2006 bZ0

7 Hkk"kkfoKku dh Hkwfedk & izks0 nsosUnz ukFk 'kekZ] jk/kk
d".k izdk'ku] valkj] jksM]

nfj;kxat fnYyh & 2 2001 bZ0

8 fganh Hkk"kk dk bfrgkl & MkW0 /khjsUnz oekZ] fganqLrkuh
,dsMeh] iz;kx 2000 bZ0

9 fganh % mn~Hko fodkl vkSj :i & MkW0 gjnso ckgjh] fdrkc egy]
ljkstuh uk;Mw

ekxZ] bykgkckn A

1980 bZ0

10 lkekU; Hkk"kkfoKku & MkW0 ckcw jke IDIsuk] fganh lkfgR;
IEesy] iz;kx

1983 bZ0

11 O;kdjf.kd dksfv;ksa dk fo'ys"k.kkRed v/;;u& MkW0 nhflr 'kekZ]
fcgkj xzaFk vdkneh

dnedqqvkWa] iVuk 2000

bZ0

12 vk/kqfud Hkk"kkfoKku] d`ik'kadj flag& prqHkqZt lgk;] us'kuy
ifCyf'kax gkml]

nfj;kxat] fnYyh A 2000 bZ0

13 ukxjh fyfi & MkW0 ujs'k feJ] fueZy ifCyds'kal] 'kkgnj]k] fnYyh A
2001 bZ0

funsZ'k &

- 1 ikB~;dze esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM esa ls de ls de ,d
nh?kZ iz'u vo'; iwNk tk,xk A iwNs x, dqy iz'uksa dh
vf/kdre la[;k vkB gksxhA ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ
pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr
gSa A iwjk iz'u 48 vadksa dk gksxk A
- 2 iwjs ikB~;dze esa ls dqy nl y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs
ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N%
iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA
iwjk iz'u 24 vadksa dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs
A izR;sd iz'u ,d& &,d vad dk gksxkA

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi&(i) % dchjnkl

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k gsrq fu/kkZfjr iqLrd
dchj xzaFkkoyh % lEiknd&MkW0 ';ke lqUnj nkl
izdk'kd & ukxjh izpkfj.kh lHkk] okjk.klh A

fuEufyf[kr vax fu/kkZfjr fd, tkrs gSa &

- 1 xq#nso dkS vax 2 lqfej.k dkS vax 3 fcjg dkS vax
4 X;ku fcjg dkS vax 5 ijpk dkS vax 6 fugdehZ ifrozrk dkS

vax

7 fprko.kh dkS vax 8 eu dkS vax 9 ek;k dkS vax
 10 lgt dkS vax 11 lkWap dkS vax 12 Hkze fo/kkSa" k.k dkS
 vax
 13 Hks" k dkS vax 14 dqlaxfr dkS vax 15 lkFk dkS vax
 16 lk/k efgek dkS vax 17 ef/k dkS vax 18 lkjxzkgh dkS vax
 19 mins'k dkS vax 20 csllk dkS vax 21 lcn dkS vax
 22 thou e`rd dkS vax 23 gsr izhfr dkS vax 24 dky dkS vax
 25 dLrwfj;kWa e`x dkS vax 26 fua|k dkS vax 27 csyh dkS vax
 28 vfcgM dkS vax

[k vkyksP; fo" k;

1 HkfDr vkUnksyu vkSj dchj
 2 fuxqZ.ker vkSj dchj
 3 fuxqZ.k dkO;ijEijk vkSj dchj
 4 e;/dkyhu /keZ lk/kuk vkSj dchj
 5 dchj dk le;
 6 dchj dk thou o`Rr
 7 dchj dk d`frRo
 8 dchj dk lekt n'kZu
 9 dchj dk nk'kZfud fparu
 10 dchj dh HkfDr Hkkouk

lgk;d xzaFk

1 fuxqZ.k dkO; % izsj.kk vkSj izo`fr & jkeltu ik.Ms;
 2 fuxqZ.k dkO; dh lkaLd`frd Hkwfedk & jkeltu ik.Ms;
 3 fganh dkO; esa fuxqZ.k /kkjk & ihrkEcj nRrcMFoky] vo/k
 ifCyf'kax gkml] y[kuÅ A
 4 dchj & vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh] jktdey izdk'ku] fnYyh A
 5 dchj dh dfork & ;ksxsUnz izrki flag
 6 dchj ehekalk & MkW0 jkepanz frokjh] yksd Hkkjrh izdk'ku]
 bykgkckn A
 7 mRrjh Hkkjr dh lar ijEijk & ij'kqjke prqosZnh] Hkkjrh Hk.Mkj]
 bykgkckn A
 8 dchj ds dkO; :i & uthj eqgEen
 9 dchj lkfgR; dh ij[k & ij'kqjke prqosZnh] Hkkjrh Hk.Mkj] bykgkckn
 A
 10 lar dchj & la0 jke dqekj oekZ]
 11 dchj dh fopkj/kkjk & xksfoUn f=xq.kk;r] lkfgR; fudsru] dkuiqj A

- 12 fganh dh fuxqZ.k dkO; /kkjk vkSj dchj & t;nso flag
 13 j/kqoa'k % dchj % ,d ubZ n`f"V

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrd esa ls O;k[k; ds fy, N% vorj.k iwNs tk,saxs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lizlax O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfjr gSa vkSj iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM & [k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (ii) % izsepan

le; % 3 ?k.Vs
 % 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
 fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"K;

izsepan % izfruf/k dgkfu;kWa IEik0 Hkh"e lkguh] jktdey izdk'ku] fnYyh A

1 fu/kkZfjr dgkfu;kWa &

cMs HkbbZ lkgc] u'kk] bZnxkg] iwl dh jkr] ued dk njksxk] lok Isj xsgWwa]

cMs ?kj dh csVh] 'krjat ds f[kykMh] jkeyhyk] vkRek] Bkdqj dk dqWavk]

nks cSyksa dh dFkk] ln~xfr] iap ijes'oj] ijh{kk] dQu A

2 ekuljksj [kaM & 1

3 fu/kkZfjr fuca/k & u;k tekuk iqjuk tekuk] egtuh IH;rk] lkEiznkf;drk vkSj laLd`fr] lkfgR; dk mn~ns';] thou vkSj lkfgR; esa ?k`.kk dk LFkku] dgkuh dyk

[k vkyksP; fo"K;

1 izsepan dk thou & o`Rr ¼dye dk flikgh ,oa izsepan ?kj esa ds fo'ks"k lanHkZ esa½

2 izsepan dk d`frRo vkSj ys[kdh; thou dh fodkl js[kk

3 jk"V^{ah}; vkUnkssyu vkSj izsepan

4 izsepan dk thou & n'kZu

5 fganh dgkuh ds fodkl esa izsepan dk ;ksxnku

6 izsepan dh dgkfu;ksa esa ;qxhu ;FkkFkZ

7 izsepan dk oSpkfjd x| ¼lekt] jktuhfr] laLd`fr] lkfgR; ,oa Hkk"kk laca/kh izsepan ds fopkj½

8 i=kdkfjrk ds lanHkZ esa izsepan dk ;ksxnku

9 izsepan dh Hkk"kk

10 izsepan dh izklafxdrk

Igk;d xzaFk

1 tSusUnz dqekj % izsepan ,d d`rh O;fDrRo

2 uUn nqykjs oktis;h % izsepan % lkfgR;d foospuk

3 ve`rjk; % dye dk flikgh] izsepan dh izklafxdrk

- 4 f'kojkuh nsoh % izsepan ?kj esa
- 5 jkefoykl 'kekZ % izsepan ,d fooospu
- 6 dY;k.key yks<+k la0 % izsepan ifjppkZ
- 7 jkts'oj xq# laiknd % xksnku ewY;kadu ekyk
- 8 fo'oukFk izlkn frokjh laik0 % izsepan
- 9 'kSys'k tSnh % izsepan dh miU;kl ;k=k % uo ewY;kadu
- 10 dey fd'kksj xks;udk % izsepan ds miU;klksa dk f'kYi fo/kku
- 11 uUn fd'kksj uoy % izsepan dk lkSUn;Z'kkL=k
- 12 jkec{k % izsepan vkSj Hkkjrh; fdlku
- 13 dksey dksBkjh] ns;k % izsepan ds ik=k
- 14 enu xksiky % dye dk etnwj

funsZ'k

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"i;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj

iape iz'u i=k % fo'ks" k jpukdkj
fodYi (iii) % lw;Zdkar f=kikBh fujkyk

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

jx & fojx] IEik0 % MkW0 jke foykl 'kekZ IHkh dfork,Wa

[k vkyksP; fo"k;

- 1 fujkyk % O;fDrRo ,oa d`frRo
- 2 fujkyk dh dkO; laosnuk
- 3 Nk;koknh dfo;ksa esa fujkyk dk LfKku
- 4 fujkyk dkO; dh iz;ksx'khyrk
- 5 fujkyk dh izxfr'khy psruk
- 6 fujkyk dk xhfr dkO;
- 7 fujkyk dh dkO; Hkk"kk
- 8 fujkyk dkO; dh nk'kZfud i`"BHkwfe
- 9 fujkyk dkO; esa izd`fr fp=k.k
- 10 fujkyk dh L=kh fo"k;d n`f"V
- 11 jk"V^{ah};rk Lok/khurk laxzke vkSj fujkyk dh dfork

lgk;d xzaFk

- 1 uUn nqykjs oktis;h % dfo fujkyk
- 2 jkefoykl 'kekZ % fujkyk dh lkfgR; lk/kuk Hkkx & 1] 2] 3
- 3 cPpu flag % Økafrdkj dfo fujkyk
- 4 nw/kukFk flag % fujkyk % vkRegark vkLFkk
- 5 fo'oEHkj ekuo % dkO; dk nsork fujkyk
- 6 xaxk izlkn ikaMs; % egkizk.k fujkyk
- 7 jkejru HkVukxj % fujkyk uo ewY;kadu
- 8 dqlqe ok".ksZ; % fujkyk dk dFkk lkfgR;
- 9 js[kk [kjs % fujkyk dh dfork,Wa vkSj dkO; Hkk"kk
- 10 /kuat; oekZ % fujkyk dkO; dk iquewZY;kadu
- 11 ls0 ia0 psfy'ksc % lw;Zdkar f=kikBh fujkyk

funsZ'k

1 [kaM d esa fu/kkZfjr dforkvksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks" k jpukdkj
fodYi (VI) % t;'kadj izlkn

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo" k;

- 1 vkWaalw
- 2 ygj
fu/kkZfjr dfork,Wa % ys py eq>s Hkqykok nsdj] chrh
foHkkojh tkx jh] v'kksd dh fpark] tkxks thou ds
izHkkr] mB&mB jh] y?qk y?qk yksy ygj
>juk & >juk] [kksyks }kj] nks cWawn] ikol izHkkr] fdj.k]
/kwy dk [ksy
- 3 dkek;uh & fpark] yTtk] J)k] bM+k] jgL;] vkuan

[k vkyksP; fo" k;

- 1 izlkn % thouh vkSj d`frRo
- 2 izlkn vkSj mudk ;qx
- 3 izlkn dh thou & n`f"V vkSj Hkkjrh; & n'kZu
- 4 izlkn iwoZ dkO; ijEijk
- 5 Nk;kokn vkSj izlkn
- 6 izlkn dh dkO; laosnuk
- 7 izlkn dh dkO; dyk
- 8 izlkn dk xhfr dkO;
- 9 dkek;uh dk :id rRo
- 10 dkek;uh dh izklafxdrk

lgk;d xzaFk

- 1 uUn nqykjs oktis;h % t; 'kadj izlkn
- 2 eqfDrcks/k % dkek;uh ,d iqufoZpkj
- 3 uxsUnz % dkek;uh ds v/;;u dh leL;k,Wa
- 4 izse'kadj % izlkn dk dkO;
- 5 jkeyky flag % dkek;uh & vuq'khyu
- 6 osnK vk;Z % dkek;uh dh ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh

7 fxfjtkjk; % dkek;uh dh vkykspuk izfØ;k

funsZ'k

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks" k jpukdkj
fodYi & AA % rqylhnkl

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k gsrq fu/kkZfjr iqLrdsa

jkepfjr ekul&izdk'kd % xhrkizsl xksj[kiqj
fu/kkZfjr LFky

- 1 ckydk.M % NUn 1 ls 43
- 2 v;ks;/kdk.M % NUn 24 ls 79 rFkk 117 ls 184 rd
- 3 mRrjdk.M % NUn 115 ls 130 rd

[k vkyksP; fo" k;

- 1 HkfDr vkUnksyu vkSj rqylhnkl
- 2 jkedkO; ijEijk vkSj rqylhnkl
- 3 rqylhnkl dk ;qx
- 4 rqylhnkl dk thouo`Rr
- 5 rqylhnkl dk d`frRo
- 6 jkepfjrekul dk izcU/k dkS'ky
- 7 jkepfjr ekul dh dkO;Hkk"kk
- 8 rqylhnkl dh HkfDr Hkkouk
- 9 rqylhnkl dh nk'kZfud n`f"V
- 10 rqylhnkl dk lekt n'kZu

Igk;d xzaFk

- 1 rqylh n'kZu ehekalk & MkW0 mn;Hkkuq flag
- 2 rqylh dkO; ehekalk & MkW0 mn;Hkkuq flag
- 3 rqylh ds HkDR;kRed xhr & opunso dqekj

4 rqylh nkl dh Hkk"kk & nsodhuUnu JhokLro
 5 rqylh & jlk;u & HkxhjFk feJ
 6 HkfDr dk fodkl & eqa'kh jke 'kekZ
 7 jkedFkk % mRifRr vkSj fodkl & dkfey cqYds
 8 rqylh n'kZu & cynso izlkn feJ
 9 xksLokeh rqylhnkl & jkepUnz 'kqDy
 10 rqylhnkl vkSj mudk ;qx & jktifr nhf{kr
 11 rqylh dh dkjf;=kh izfrHkk dk v/;;u & MkW0 Jh/kj flag
 12 rqylh lkfgR; ds lkaLd`frd vk;ke & MkW0 gfj'pUnz oekZ
 13 rqylh % vk/kqfud okrk;u ls & jes'k dqUry es?k
 14 yksdoknh rqylh & MkW0 fo'oukFk f=kikBh
 15 e;/dkyhu cks/k dk Lo:i & gtkjh izlkn f}osnh
 16 HkfDr vkUnksyu vkSj HkfDr dkO; & f'ko dqekj feJ
 17 HkfDr dkO; vkSj lekt n'kZu & izse 'kadj

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
 ,d&,d vorj.k O;k[k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
 ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k djuh
 gksxh A izR;sd O;k[k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad
 dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"n;ksa esa ls dksbZ N% iz'u
 iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus
 gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33
 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa
 ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj
 nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A
 iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
 izR;sd iz'u ,d&,d
 vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks" k jpukdkj
fodYi & AAA % lwjnkI

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k ds fy, fu/kkZfjr iqLrdsa

lwjnkI lkj & lEiknd MkW0 /khjsUnz oekZ
izdk'kd & lkfgR; Hkou izk0 fyfeVsM] bykgkckn A
fu/kkZfjr LFky & pqus gq, fuEufyf[kr 200 in

1 fou; rFkk HkfDr &
fu/kkZfjr in & 1] 2] 3] 4] 5] 7] 10] 13] 14] 17] 18] 21] 22]
23] 24] 25] 34] 39] 42] 43] 44] 45] 46] 47]
48] 49] 50] 53] 54 && 29 in

2 xksdqy yhyk &
fu/kkZfjr in & 1] 2] 5] 6] 7] 8] 9] 10] 12] 13] 14] 18] 19]
20] 21] 22] 23] 24] 25] 26] 27] 31] 32] 33]
35] 36] 41] 44] 50] 51] 55] 58] 60] 63] 64]
66] 67] 70] 71 && 39 in

3 o`Unkou yhyk
fu/kkZfjr in & 1] 3] 4] 8] 9] 10] 11] 12] 13] 14] 23] 24] 28]
29] 30] 31] 33] 34] 35] 38] 39] 40] 41] 42]
43] 44] 45] 46] 52] 53] 55] 57] 58] 59] 61]
71] 72] 79] 80] 81] 86] 97] 98] 102]
108] 109] 116] 117] 121] 125] 127]
131] 132] 142] 143] 144] 145] 146] 147]
148] 149] 150] 151] 152]
153] 154] 155] 156] 160] 164] 165] 166&&72 in

4 jk/kk & d`.k
 fu/kkZfjr in & 1] 2] 7] 8] 9] 10] 11] 14] 23] 24] 25] 30] 32]
 33] 34] 35] 37] 41] 48] 50] 56] 57] 58] 59]
 60] 62] 63] 64] 65] 66] 73] 74] 75] 79]
 87] 88] 89] 91] 94] 95] 96] 97] 106]
 107] 108] 109] 110] 119] 126] 127]
 137] 144] 145] 147] 148] 152] 158] 159]
 163] 164 && 60 in

[k vkyksP; fo"k;

- 1 HkfDr vkUnksyu vkSj lwjnkI
- 2 d`.k HkfDr dkO; ijEijk vkSj lwjnkI
- 3 lwjnkI dk thouo`Rr
- 4 lwj dk le;
- 5 lwj dk d`frRo
- 6 JhenHkkxor vkSj lwj lkxj
- 7 iqf"VekxZ vkSj lwjnkI
- 8 lwj dk okRIY; o.kZu
- 9 lwj dk Ja`xkj o.kZu
- 10 lwj dh HkfDr Hkkouk

lgk;d xzUFk

- 1 lwjnkI & la0 gjcalyky 'kekZ
- 2 lwj vkSj mudk lkfgR; & MkW0 gjcalyky 'kekZ
- 3 lwj dh lkfgR; lk/kuk & MkW0 HkxoRLo:i feJ ,oa fo'oEHkj
- 4 HkfDr vkUnksyu vkSj lwjnkI dk dkO; & eSustj ik.Ms;
- 5 e/;;qxhu dkO; lk/kuk & MkW0 jkepUnz frokjh
- 6 v"VNki vkSj oYyHk IEiznk; & Hkk"kk 1 rFkk 2 & MkW0
 nhun;ky xqlr
- 7 Hkkjrh; lk/kuk vkSj lwj lkfgR; & MkW0 eqa'kh jke jk;
- 8 lwjnkI & vkpk;Z uUn nqykjs oktis;h
- 9 lwjnkI & vkpk;Z jkepUnz 'kqDy
- 10 lwj lkfgR; & gtkjhizlkn f}osnh
- 11 lwjnkI & MkW0 czts'oj oekZ
- 12 v"VNki ifjpUn & izHkq n;ky Hkhrl
- 13 lwj dh dkO;ekyk & eueksgu xkSre

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
 ,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
 ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; k djuh

gksxh A izR;sd O;k[;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi&tv % HkkjrsUnq gfj'panz ¼dfo :i½

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; & fo"k;

fganh dh mUufr ij O;k[;ku
izse&ek/kqjh
lrlbZ & flaxkj 1 ls 50 in
u, tekus dh eqdfj;kWa 1 ls 14 in
tkrh; laxhr
cdjh foyki 32 nksgs
os.kqxfhr
Hkkjr & fHk{kk

ikB~; & iqLrd

HkkjrsUnq lexz & fganh izpkjd ifCyds'kal izk0 fy0
lh 21 @30 fn'kk foekspu] okjk.klh 2002

[k vkyksP; fo"k; dfo & lanHkZ

- 1 Hkkjrsanq gfj'panz dk O;fDrRo ,oa d`frRo
- 2 uotkxj.k vkSj Hkkjrsanq dk lkfgR;
- 3 Hkkjrsanq lkfgR; esa lRrk & izse vkSj ns'k izse
- 4 Hkkjrsanq gfj'panz ds dkO; esa jk"V^{aa}h; psruk
- 5 HkkjrsUnq ds dkO; esa lkekftd psruk
- 6 HkkjrsUnq ds dkO; esa lkaLd`frd fp=k.k
- 7 Hkkjrsanq dkO; esa O;aX; & fo/kku
- 8 Hkkjrsanq dh dkO; & Hkk"kk
- 9 Hkkjrsanq dkO; dk f'kYi fo/kku
- 10 vk/kqfud fganh ds tUenkrk % Hkkjrsanq gfj'panz dFku dh leh{kk

Igk;d iqLrdsa

- 1 Hkkjrsanq lexz & gsear 'kekZ] izpkjd xazFkkoyh ifj;kstuk fganh izpkjd laLFkku] okjk.klh 1989
- 2 Hkkjrsanq lkfgR; & jkejRu HkVukxj] fdrkc egy] bykgkckn 1948
- 3 Hkkjrsanq ds ukVd & MkW0 Hkkuqns0 'kqDy] xzaFke izdk'ku] jkeckx dkuiqj 1972
- 4 Hkkjrsanq dkO;kn'kZ & MkW0 d`".k fd'kksj feJ] izR;w"k izdk'ku] dkuiqj A
- 5 Hkkjrsanq ds fopkj % ,d iqufoZpkj & MkW0 pUnzHkkuq lkseo.kZ vUuiw.kkZ izdk'ku] dkuiqj 1977
- 6 Hkkjrsanq lkfgR; & enu xksiky] jktiky ,aM lal fnYyh & 1976
- 7 Hkkjrsanq dk x| % lkfgR; & lekt & MkW0 dfiy nqcs] lkfgR; fuy;] ukscLrk] dkuiqj 1967
- 8 Hkkjrsanq ;qxhu ukVd % lanHkZ lkis{krk & MkW0 jes'k xkSre] ds0,y0 ipkSjh izdk'ku bUnziqj xkft;kckn] fnYyh A
- 9 Hkkjrsanq gfj'pUnz & MkW0 ';ke lqUnj nkl] ukxjh izpkfj.kh lHkk] dk'kh A
- 10 Hkkjrsanq dh fopkj/kkjk & MkW0 y{eh lkxj ok".ksZ;] 'kfDr dk;kZy;] nfj;kxat] bykgkckn 1679
- 11 Hkkjrsanq gfj'panz vkSj fganh txj.k & MkW0 jkefoykl 'kekZ] jktdey izdk'ku] fnYyh 1990

12 fganh ukVd foe'kZ & ckcw xqykc jke] egsUnzpUnz y{e.knkl]

ykgkSj 1930

13 Hkkjrsanqdkyhu O;aX; ijaijk & c`tsUnz ukFk ik.Ms;] dY;k.knkl

jkeukjk;.kyky iz;kx

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj

iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj

fodYi (VIII) lfPpnkuan ghjkuan okRL;k;u vKs;

le; % 3 ?k.Vs

iw.kkZad

% 100 vad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad

fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

Inkuhjk % Hkkx & 1 ls

izdk'kd & us'kuy ifCyf'kax gkml] fnYyh A

fu/kkZfjr dfork,Wa

fodYi] iwoZ Le`fr] IEHkk";] dfork] ØkfUr & iFks] ijkt; & xku]

izLFkku]

vlhe iz.k; dh r`.kk] ?k`.kk dk xku] xk nks] vkt Fkdk fg; & gkfjy
esjk]
mM py gkfjy] lkou & es?k 1] ikuh cjlk] fdruh 'kkfUr ! fdruh 'kkfUr
!]
gjh ?kkl ij {k.k Hkj] igyk nkSaxjk] dyxh cktjs dh] unh ds }hi] tuojh
NCchl] ckojk vgsjh] 'kks"kd HkS;k] ;g }hi vdsyk] tks dgk ugha
x;k]
nsg & oYyh] IR; rks cgqr feys] egkuxj % jkr] gjk & Hkjk gS ns'k

Inkuhjk % Hkkx 2 ls fu/kkZfjr dfork,Wa

lksu & eNyh] pqi & pki] :i & dsjh] lkxj ij lkWa>] eSaus ns[kk] ,d
cWwan] /kwi]
u;k dfo % vkRe & Lohdkj] b'kkjs ftUnxh ds] fgjksf'kek] vUr%
lfyyk] cuk ns]
fprsjh] vlk/; oh.kk] vks fu%lax eesrj] fdruh ukoksa esa fdruh ckj]
xfr euq"; dh] vga jk"Vh^a laxeuh tukuke~] dUgkbZ us l;kj fd;k] ,d
lUukVk cqurk gWwa]
uUnk nsOh] mlds iSjksa dh fcokb;kWa] ijrj dk xhr] unh dh
ckWad ij Nk;k]
jDr cht] dfo dk Hkkx] ?kj] xwWaxs] NUn

[k vkyksP; fo"K;

- 1 vKs; dk thou o`Rr
- 2 vKs; dh dkO; d`fr;kWa
- 3 vKs; vkSj mudk ;qx
- 4 vKs; ds dkO; esa oS;fDrdrk
- 5 vKs; ds dkO; esa izsekuqHkwfr
- 6 vKs; ds dkO; esa lkSUn;kZuqHkwfr
- 7 vKs; ds dkO; esa izd`fr & fu:i.k
- 8 vk/kqfudrk dh vo/kkj.kk vkSj vKs;
- 9 vKs; dh dkO; dyk
- 10 vKs; dh dkO; Hkk"kk
- 11 vlk/; oh.kk dh ewy laosnuk
- 12 vKs; vkSj uojgL;okn

[k lgk;d xzaFk

- 1 iwoZxzg dk vKs; vad
- 2 vKs; dfo % MkW0 vkse izdk'k voLFkh
- 3 vKs; dk jpuk lalkj % lEik0 xaxk izlkn foey
- 4 vKs; dh dfork ,d ewY;kadu % MkW0 pUnzdkar okafnoMsdj
- 5 vKs; % dfo vkSj dkO; % MkW0 jktsUnz izlkn

- 6 vKs; % l`tu vkSj la?k"kZ % MkW0
- 7 vKs; % lEik0 fo'oukFk izlkn feJ
- 8 vkt ds izfrfuf/k dfo vKs; % MkW0 fo|k fuokl feJk
- 9 vKs; dh dkO; psruk % MkW0 d`.k Hkkoqd] lkfgR; izdk'ku] HkkyhokM+k] fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; k djuh gksxh A izR;sd O;k[k; k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

izFke lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (IX) % xtkuu ek/ko eqfDrcks/k

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

izfrfuf/k dfork,Wa % xtkuu ek/ko eqfDr cks/k
jktdey isijcSDI] fnYyh dqy 26 dfork,Wa

[k vkyksP; fo"k;

1 eqfDrcks/k & thouo`Rr vkSj d`frRo
2 ubZ dfork vkUnksyu vkSj eqfDrcks/k
3 eqfDrcks/k dk lkfgR; n'kZu vkSj ubZ dfork dk vkRela?k"kZ
4 eqfDrcks/k dh izkjafaHkd dfork,Wa
5 eqfDrcks/k dh dkO; & jpuk izfØ;k esa ;FkkFkZ vkSj
QSVash
6 eqfDrcks/k dh dkO;kuqHkwfr
7 eqfDrcks/k dh yach dfork,Wa
8 eqfDrcks/k dk oSpkfjd ifjisz{;
9 eqfDrcks/k dk dkO; & f'kYi
10 eqfDrcks/k dh dkO;Hkk"kk

lgk;d xzaFk

1 eqfDrcks/k dh jpuk izfdz;k & v'kksd pØ/kj
2 ubZ dfork vkSj vfLrRookn & MkW0 jkefcykl 'kekZ
3 dfork ds u, izfreku & ukeoj flag
4 eqfDrcks/k & Kku vkSj laosnuk & uUn fd'kksj uoy
5 eqfDrcks/k ds dkO; dh jpuk izfdz;k & v'kksd pØ/kj
6 eqfDrcks/k ds izrhd vkSj fcEc & papy pkSgku
7 eqfDrcks/k dh vkRedFkk & fo".kq pan 'kekZ

funsZ'k

1 [kaM d esa fu/kkZfjr dforkvksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgR O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa iwjk iz'u 33 vad dk gksxkA

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ 8 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxkA

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

izFke iz'u i=k % fganh dfork

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

ikB~; fo"k;

lfPpnkuUn ghjkuan okRL;k;u vKs; % vlk/; oh.kk] lksu eNyh] ,d
cWwan lgk mNyh

ukxktqZu % pUnw eSaus liuk ns[kk] ckny dks f?kjrs ns[kk gS]
ckdh cp x;k v.Mk] vdky vkSj mlds ckn] ekLVj] 'kklu dh cUnwd]
vkvks jkuh ge <ks;saxs ikyd] IR;] rhu fnu rhu jkr A

xtkuu ek/ko eqfDrcks/k % va/ksjs esa] Hkwy xyrh

j/kqohj lgk; % if<, xhrk] fdys esa vkSjr] cM+h gks jgh gS yMdh]
jkenkl] vkSjr dh ph[k] iSny vkneh] ikuh ikuh cPpk cPpk A

vkyksP; fo"k;

vKs; % iz;ksxoknh ijEijk vkSj vKs;] vKs; dk dkO; oSf'k"V~~;]
vKs; dh
vlk/; oh.kk dk izfrik] dkO; Hkk"kk

ukxktqZu % ukxktqZu dk dkO; oSf'k"V~~;] ;FkkFkZ psruk vkSj
yksd n`f"V] jktuhfrd n`f"V]
ukxktqZu dh dkO; Hkk"kk] dkO; f'kYi

xtkuu ek/ko eqfDrcks/k % eqfDrcks/k dk dkO; lalkj] eqfDrcks/k
dh fo'o n`f"V] lkekftd psruk] dkO; f'kYi

j?kqohj lgk; % LokrU=k~;ksRrj ;qx vkSj j?kqohj lgk; dh dfork]
j?kqohj lgk; dk jktuSfrd ifjizs{;} j?kqohj lgk; dh
dforkvksa esa lkekftd ;FkkFkZ]
dkO; oSf'k"V~~;

lgk;d xzaFk

- 1 ukxktqZu dk jpuk lalkj % lEik0 fot; cgknqj flag
- 2 vkykspuk dk ukxktqZu fo'ks"kkad
- 3 lxxj ls f'k[kj rd % jke dey jk; ¼yksdHkkjrh½
- 4 iwoZxzg dk vKs; vad

nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk
gksxk A
4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
f}rh; iz'u i=k % vk/kqfud x| lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

ikB~; iqLrdsa

- 1 panzxqlr & t; 'kadj izlkn
 - 2 vk/ks v/kwjs & eksgu jkds'k
 - 3 vkokjk elhgk & fo".kq izHkkdj
 - 4 fu/kkZfjr fuca/k % lkfgR; tulewg ds g`n; dk fodkl gS]
- dfo;ksa dh mfeZyk
- fo"k;d mnklhurk] etnwjh vkSj izse] dfork D;k
gS] uk[kwu D;ksa c<rs gSa]
ixMafM;ksa dk tekuk] vfLr dh iqdkj fgeky;

vkysP; fo"k;

- 1 panzxqlr & panzxqlr dh ,sfrgkfldrk] uk;dRo] jk"V~zh;rk]
jaxeap dh n`f"V ls panzxqlr A
- 2 vk/ks v/kwjs & vk/kqfudrk cks/k] ifjokj laLFkk dk Lo:i]
iz;ksx/kfeZrk]
pfj=k&fp=k.k A
- 3 vkokjk elhgk & thouh lkfgR; esa vkokjk elhgk dk Lfkku]
vkokjk elhgk
dh jpuk ds izsjd rRo] vkokjk elhgk esa pfp=kr
'kjrpanz
dk O;fDrRo oSf'k"V~;] vkokjk elhgk ds lanHkZ
esa 'kjrpanz
dh L=kh n`f"V A
- 4 fuca/k & ikB~;dze esa fu/kkZfjr fuca/kksa dk ewy izfrik]
,oa f'kYi

Igk;d xzaFk

- 1 fganh ukVd % mn~Hko vkSj fodkl&MkW0 n'kjFk vks>k] jktiky
,.M lal] fnYyh A
- 2 izlkn ds ukVd % Lo:i vkSj lajpuk&xksfoUn pkrd] lkfgR; Hkkjrh]
fnYyh A
- 3 eksgu jkds'k vkSj muds ukVd % fxjh'k jLrksxh] yksd Hkkjrh]
bykgkckn A
- 4 vk/kqfud ukVd dk elhgk % eksgu jkds'k] MkW0 xksfoUn pkrd]
bUnzizLFk izdk'ku] fnYyhA
- 5 ukVddkj eksgu jkds'k % thou izdk'k tks'kh] IUekxZ izdk'ku] fnYyh
A
- 6 eksgu jkds'k dk ukV~; lkfgR; % MkW0 iq"ik caly] lw;Z izdk'ku]
fnYyh A
- 7 lelkef;d fganh ukVdksa esa pfj=k l'f"V % lkef;d izdk'ku] fnYyh A
- 8 fganh ukV~; fparu % MkW0 dqlqe dqekj] lkfgR; Hkkjrh] fnYyh A
- 9 Hkkjrh; ukV~; lkfgR; % MkW0 uxsUnz] ,l- pkan ,aM daiuh]
fnYyh A
- 10 jaxeap % cyoar xkxhZ % jktdey izdk'ku] fnYyh A
- 11 vkpk;Z jkepUnz 'kqDy fuca/k ;k=kk % MkW0 d`.k nso] bfrgkl]
'kks/k laLFkku]
ubZ fnYyh A
- 12 fganh lkfgR; esa fuca/k dk fodkl % vkasdkjukFk 'kekZ] vuqla/kku
izdk'ku] dkuiqj A
- 13 llnkj iw.kZ flag % jke vo/k 'kkL=kh] fo'ofokj; izdk'ku] okj.klh A
- 14 fganh fuca/kdkj % t;ukFk ufyu] vkRekjke ,aM lal] fnYyh A
- 15 ledkyhu yfy fuca/k % MkW0 foey flagy] ';ke izdk'ku] t;iqj A
- 16 vkokjk elhgk % thouh ds fud"k ij] ek;k efyd] eaFku ifCyds'kal]
jksgrd A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh
gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad
dk gksxk A
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa
esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ
rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij
vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa iwjk
iz'u 33 vad dk gksxk A

- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZz vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
r`rh; iz'u i=k % fganh lkfgR; dk bfrgkl
 $\frac{1}{4}vk/kqfud dky^{\frac{1}{2}}$

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

- 1 **vk/kqfud fganh lkfgR;sfrgkl**
ifjos'k % jktuhfrd] lkekftd] lkaLd`frd] vkfFkZd] lkfgfR;d
1857 bZO dh jkT;dzkafr vkSj iquTkZxj.k
- 2 **Hkkjrsanq ;qx % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa**
- 3 **f}osnh ;qx % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa**
- 4 **Nk;koknh dkO; % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa**
- 5 **mRrj Nk;koknh dkO; % izfrfuf/k jpukdkj ,oa izo`fr;kWa**
izxfrokn % izo`fRrxr fo'ks"krk,Waa
iz;ksxokn % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa

ubZ dfork % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa
uoxhr % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa
ledkyhu dfork % izo`fRrxr fo'ks"krk,Wa

6 fganh x| fo/kkvksa dk mn~Hko vkSj fodkl

dgkuh miU;kl
ukVd fuca/k
laLej.k js[kkfp=k
thouh vkRedFkk
fjiksrkZt

7 fganh vkykspuk dk mn~Hko vkSj fodkl

8 nfD[kuh fganh lkfgR; dk laf{klr ifjp;

9 mnwZ lkfgR; dk laf{klr ifjp;

iBuh; iqLrdsa

1 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % vkpk;Z jkepUnz 'kqDy] ukxjh izpkfj.kh
IHkk] dk'kh A

2 fgUnh lkfgR; dk vkykspukRed bfrgkl % MkW0 jkedqekj oekZ]
jkeukjk;.k yky]

csuh izlkn] bykgkckn A

3 fgUnh lkfgR; dh Hkwfedk % vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh] jktdey
izdk'ku] fnYyh A

4 fgUnh lkfgR; % mn~Hko vkSj fodkl&vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh]
vRrj pan diwj ,.M lal] fnYyh A

5 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % IEiknd&MkW0 uxsUnz] us'kuy ifCyf'kax
gkml] fnYyh A

6 fgUnh dk x| lkfgR; % MkW0 jkepUnz frokjh] fo'ofok|ky; izdk'ku]
okjk.klh A

7 e/;;qxhu dkO; lk/kuk % MkW0 jkepUnz frokjh] uonhi izdk'ku]
v;ks/;k] QStkckn A

- 8 fgUnh lkfgR; dk nwljk bfrgkl & MkW0 cPpu flag] jk/kk d`".k
izdk'ku] fnYyh A
- 9 fuxqZ.k dkO; % izsj.kk vkSj izo`fr] MkW0 jkeltu ik.Ms;] fueZy
ifCyds'kal] fnYyh A
- 10 fgUnh lkfgR; dk bfrgkl % MkW0 jkeltu ik.Ms;] lat; izdk'ku] fnYyh
A
- 11 fgUnh lkfgR;sfrgkl n'kZu dh Hkwfedk % MkW0 gjegsUnz flag
csnh] fueZy ifCyds'kal] fnYyhA
- 12 fgUnh lkfgR; dk oSKkfud bfrgkl % MkW0 x.kifr pUnz xqlr]
Hkkjrsanq Hkou] p.Mhx<
- 13 fgUnh lkfgR; dk vkfndky % MkW0 gfj'pUnz oekZ] gfj;k.kk lkfgR;
vdkneh] p.Mhx< A
- 14 fgUnh lkfgR; dk vkfndky % vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh] fcgkj
jk"V~z Hkk"kk ifj"kn] iVukA
- 15 vk/kqfud fgUnh lkfgR; % y{eh lkxj ok".ksZ;] fgUnh ifj"kn~
bykgkckn ;qfuoflZVh] bykgkcknA
- 16 fgUnh lkfgR; fpUru % IEiknd lq/kkdj ik.Ms;] dyk efUnj] ubZ IM+d]
fnYyh A
- 17 fgUnh lkfgR; vkSj laosnuk dk fodkl % jke Lo:i prqosZnh] yksd
Hkkjrh izdk'ku] bykgkcknA

funsZ'k &

- 1 ikB~;dze esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM esa ls de ls de ,d
nh?kZ iz'u vo'; iwNk tk,xk A iwNs x, dqy iz'uksa dh
vf/kdre la;k vkB gksxhA ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ
pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr
gSa A iwjk iz'u 48 vadksa dk gksxk A
- 2 iwjs ikB~;dze esa dksbZ nl y?kRwrjh iz'u iwNs tk,axsA
ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N%
iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A
iwjk iz'u 24 vadksa dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs
A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

**,e0 ,0 f}rh; lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k % fganhHkk"kk**

vad le; % 3 ?k.Vs

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad

1 fganh Hkk"kk dk bfrgkl

izkphu Hkkjrh; vk;Z Hkk"kk,Wa & oSfnd ,oa ykSfdd laLd`r
e/;;qxhu Hkkjrh; vk;Z Hkk"kk,Wa & ikfy] izkd`r] viHkza'k
vk/kqfud Hkkjrh; vk;Z Hkk"kk,Wa % ifjp;
vk/kqfud Hkkjrh; vk;Z Hkk"kkvksa dk ifjp; & gkuZys vkSj fxz;lZu
dk oxhZdj.k

2 fganh dk fodklRed Lo:i

fganh dh mi Hkk"kk,Wa %
iwohZ fganh vkSj mudh cksfy;kWa
if'peh fganh vkSj mudh cksfy;kWa
ekud fganh dk Lo:i
dkO; & Hkk"kk ds :i esa vo/kh dk fodkl
dkO; & Hkk"kk ds :i esa czd dk fodkl
lkfgfR;d fganh ds :i esa [kMh cksyh dk fodkl
fganh dh laoS/kkfud fLFkfr

3 fganh dk Hkkf"kd Lo:i

Lofue O;oLFkk % Loj & ifjHkk"kk vkSj oxhZdj.k
O;atu & ifjHkk"kk vkSj oxhZdj.k
fganh 'kCn lajpuk % milxZ] izR;;] leLrin
fganh O;kdjf.kd dksfV;kWa % fyax] opu] iq#"k] dkjd vkSj dky dh
O;oLFkk lanHkZ esa fganh laKk] loZuke]
fo'ks"k.k vkSj fØz;k :i
fganh okD; jpuk
fganh ds fofo/k :i (cksyh] Hkk"kk] jktHkk"kk] jk"V~zHkk"kk] laidZ
Hkk"kk] ek;/e Hkk"kk]
lapkj Hkk"kk

4 ukxjh fyfi vkSj fganh izpkj&izlkj

fganh % izpkj&izlkj izeq[k O;fDr;ksa dk ;ksxnku
izeq[k laLFkkvksa dk ;ksxnku
ukxjh fyfi dk ukedj.k vkSj fodkl
ukxjh fyfi dh oSKkfudrk
ukxjh fyfi dk ekudhdj.k

5 fganh dal;wfVax

dal;wVj ifjp; ,oa egRo
vkadMk lalk/ku
orZuh&kks/ku

Igk;d xzaFk

- 1 Hkk"kkfoKku vkSj ekud fganh & MkW0 ujs'k feJ] vfHkuo izdk'ku] 4424 ubZ
IM+d] fnYyh & 6 2004 bZ0
- 2 Hkk"kk vkSj fganh Hkk"kk dk bfrgkl & MkW0 ujs'k feJ] gfj;k.kk lkfgR; vdkneh]
169] lsDVj&12] iapdwyk 2006 bZ0
- 3 Hkk"kk vkSj Hkk"kkfoKku & MkW0 ujs'k feJ] fueZy ifCyds'kal] 'kkgnjk] fnYyh&94
2004 bZ0
- 4 Hkk"kkfoKku ,oa fganh & MkW0 ujs'k feJ] jktiky ,.M lat] enjlk jksM]
d'ehjh xsV] fnYyh 2007 bZ0
- 5 fganh Hkk"kk & MkW0 HkksyukFk frokjh] fdrkc egy] ljkstuh uk;Mw ekxZ] bykgkckn
2005 bZ0
- 6 Hkk"kkfoKku & MkW0 HkksyukFk frokjh] fdrkc egy] ljkstuh uk;Mw ekxZ] bykgkckn
2006 bZ0
- 7 Hkk"kkfoKku dh Hkwfedk & izks0 nsosUnz ukFk 'kekZ] jk/kk d`.k izdk'ku] valkjh jksM]
nfj;kxat fnYyh & 2 2001 bZ0
- 8 fganh Hkk"kk dk bfrgkl & MkW0 /khjsUnz oekZ] fganqLrkuh ,dsMeh] iz;kx 2000 bZ0
- 9 fganh % mn~Hko fodkl vkSj :i & MkW0 gjnso ckgjh] fdrkc egy] ljkstuh uk;Mw
ekxZ] bykgkckn A 1980 bZ0
- 10 lkekU; Hkk"kkfoKku & MkW0 ckcw jke IDIsuk] fganh lkfgR; IEesy] iz;kx
1983 bZ0
- 11 O;kdjf.kd dksfV;ksa dk fo'ys"k.kkRed v/;;u& MkW0 nhflr 'kekZ] fcgkj xzaFk vdkneh
dnedqqvkWa] iVuk 2000
bZ0
- 12 vk/kqfud Hkk"kkfoKku] d`ik'kadj flag& prqHkqZt lgk;] us'kuy ifCyf'kax gkml]
nfj;kxat] fnYyh A 2000 bZ0
- 13 ukxjh fyfi & MkW0 ujs'k feJ] fueZy ifCyds'kal] 'kkgnjk] fnYyh A 2001 bZ0

funsZ'k &

- 1 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM esa ls de ls de ,d nh?kZ iz'u vo'; iwNk tk,xk A iwNs x, dqy iz'uksa dh vf/kdre la[;k vkB gksxh A ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ pkj iz'u djus gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 48 vadksa dk gksxk A
- 2 iwjs ikB~;dze esa dksbZ nl y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs A ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vadksa dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi & A % dchjnkI

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k gsrq fu/kkZfjr iqLrd

dchj xzaFkkoyh % lEiknd&MkW0 ';ke lqUnj nkl
izdk'kd & ukxjh izpkfj.kh lHkk] okjk.klh A

1 in & fuEufyf[kr in fu/kkZfjr fd, tkrs gSa&

1] 2] 3] 4] 8] 10] 11] 12] 13] 14] 16] 21] 23] 24]
32] 34] 37] 38] 39] 41] 42] 43] 48] 49]

51] 52] 53]

56] 57] 59] 60] 61] 64] 69] 80] 84] 89] 91] 92]
99] 100] 111] 117] 120] 129] 132] 136] 139] 153]
156] 165] 169] 175] 180] 181] 184] 219] 224] 226]
233] 234] 235] 251] 258] 273] 286] 289]

298] 304]

306] 307] 310] 311] 312] 313] 317] 323] 330] 336]
337] 338] 342] 356] 359] 361] 367] 370]

371] 377]

378] 382] 383] 387] 389] 390] 394]

396] 400] 402]

405 & 100 in

2 jeSa.kh lEiw.kZ

[k vkyksP; fo"k;

- 1 dchj dk L=kh fo"k;d fpUru
- 2 dchj dh ekuorkoknh n`f"V
- 3 dchj dk jgL;okn
- 4 dchj ds jke
- 5 dchj dh izklafxdrk
- 6 dchj ds dkO;:i
- 7 dchj dh myVckfl;kWa
- 8 dchj dh izrhd ;kstuk
- 9 dchj dh Hkk"kk
- 10 dchj ds ikfjHkkf"kd 'kCn
vy[k] lgt] 'kwU;] fujatu] j.kle] mUekfu] vtiktke] vugnukn] lqjfr fujfr]
ukn fcUnq] vkSa/kk dqWavk

Igk;d xzaFk

- 1 fuxqZ.k dkO; % izsj.kk vkSj izo`fUk & jke ltu ik.Ms;
- 2 fuxqZ.k dkO; dh lkaLd`frd Hkwfedk & jke ltu ik.Ms;
- 3 fganh dkO; esa fuxqZ.k /kkjk & ihrkEcj nRrcMFoky] vo/k
ifCyf'kax gkml] y[kuÅ A
- 4 dchj & vkpk;Z gtkjh izlkn f}osnh] jktdey izdk'ku] fnYyh A
- 5 dchj dh dfork & ;ksxsUnz izrki flag
- 6 dchj ehekalk & MkW0 jkepanz frokjh] yksd Hkkjrh izdk'ku]
bykgkckn A
- 7 mRrjh Hkkjr dh lar ijEijk & ij'kqjke prqosZnh] Hkkjrh Hk.Mkj]
bykgkckn A
- 8 dchj ds dkO; :i & uthj eqgEen
- 9 dchj lkfgR; dh ij[k & ij'kqjke prqosZnh] Hkkjrh Hk.Mkj] bykgkckn
A
- 10 lar dchj & la0 jke dqekj oekZ]
- 11 dchj dh fopkj/kkjk & xksfoUn f=kxq.kk;r] lkfgR; fudsru] dkuiqj A
- 12 fganh dh fuxqZ.k dkO; /kkjk vkSj dchj & t;nso flag

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrd esa ls O;k[k; ds fy, N% vorj.k
iwNs tk,saxs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lizlax
O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfjr gSa vkSj
iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u
iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus

gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (ii) % izsepan

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

- 1 jaxHkwfe
- 2 deZHkwfe
- 3 izsekJe

[k vkyksP; fo"k;

- 1 izsepan iwoZ miU;kl & ijEijk
- 2 izsepan ds miU;klksa esa lkekftd & psruk
- 3 izsepan ds miU;klksa esa vkn'kZ vkSj ;FkkFkZ
- 4 izsepan ds miU;klksa esa ukjh & fp=k.k
- 5 izsepan dk vkSiU;kfld f'kYi

- 6 Isoklnu esa lekt & lq/kkj vkUnksyu dk Lo:i
- 7 jaxHkwfe esa xkWa/khoknh n'kZu
- 8 iszekJe esa d`"kd thou
- 9 deZHkwfe esa jk"V^ah; Lok/khurk vkUnksyu
- 10 fganh miU;kl dks izsepan dk ;ksxnku

Igk;d xzaFk

- 1 tSusUnz dqekj % izsepan ,d d`fr O;fDrRo
- 2 uUn nqykjs oktis;h % izsepan % lkfgfR;d foospuk
- 3 ve`rjk; % dye dk flikgh] izsepan dh izklafxdrk
- 4 f'kojkuh nsoh % izsepan ?kj esa
- 5 jkefoykl 'kekZ % izsepan ,d fooospu
- 6 dY;k.key yks<+k la0 % izsepan ifjppkZ
- 7 jkts'oj xq# laiknd % xksnku ewY;kadu ekyk
- 8 fo'oukFk izlkn frokjh laik0 % izsepan
- 9 'kSys'k tSnh % izsepan dh miU;kl ;k=kk & uo ewY;kadu
- 10 dey fd'kksj xks;udk % izsepan ds miU;klksa dk f'kYi fo/kku
- 11 uUn fd'kksj uoy % izsepan dk lkSUn;Z'kkL=k
- 12 jkec{k % izsepan vkSj Hkkjrh; fdlku
- 13 dksey dksBkj] ns;k % izsepan ds ik=k
- 14 enu xksiky % dye dk etnwj

funsZ'k

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfr O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"i;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (iii) % lw;Zdkar f=kikBh fujkyk

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

dqYyh HkkV vkSj fcYyslqj cdfjgk] pksVh dh idM+
fujkyk dh dgkfu;kWa & izseiw.kZ rjax] D;k ns[kk] inek vkSj fyyh]
T;ksfreZ;h] deyk] 'kek] izsfedk ifjp;] fgjuh] ifjorZu] vFkZ] U;k;]
l[kh] nsoh] prqjh pekj] jtkk lkgc dks Bsaxk fn[kk;k] lQyrk] lqdqy dh
chch] Jherh xtkuUn 'kkfL=k.kh] tkudh!] nks nkus

[k vkyksP; fo"k;

1 fujkyk ds dFkk lkfgR; ds ewy ljksdkj

- 2 fujkyk dh miU;kl dyk
- 3 fujkyk dh dgkuh dyk
- 4 fujkyk dk oSpkfjd x|
- 5 fujkyk vkSj jk"V^ah; vkUnksyu
- 6 fujkyk dh dkO; laca/kh vo/kkj.kk
- 7 fujkyk dh lkekftd n`f"V
- 8 jk"V^aHkk"kk laca/kh foe'kZ vkSj fujkyk
- 9 fujkyk dk leh{kkRed ys[ku
- 10 nfyr foe'kZ vkSj fujkyk

lgk;d xzaFk

- 1 uUn nqykjs oktis;h % dfo fujkyk
- 2 jkefoykl 'kekZ % fujkyk dh lkfgR; lk/kuk Hkkx & 1] 2] 3
- 3 cPpu flag % Økafrdkjh dfo fujkyk
- 4 nw/kukFk flag % fujkyk % vkRegark vkLFkk
- 5 fo'oEHkj ekuo % dkO; dk nsork fujkyk
- 6 xaxk izlkn ikaMs; % egkizk.k fujkyk
- 7 jkejru HkVukxj % fujkyk uo ewY;kadu
- 8 dqlqe ok".ksZ; % fujkyk dk dFkk lkfgR;
- 9 js[kk [kjs % fujkyk dh dfork,Wa vkSj dkO; Hkk"kk
- 10 /kuat; oekZ % fujkyk dkO; dk iquewZY;kadu
- 11 ls0 ia0 psfy'ksc % lw;Zdkar f=kikBh fujkyk

funsZ'k

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (VI) % t;'kadj izlkn

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; iqLrdsa

- 1 /kzqoLokfeuh ukVd
- 2 frryh miU;kl
- 3 t;'kadj izlkn & izfrfuf/k dgkfu;kWa] jktdey isijcSDI] fnYyh A

fu/kkZfjr dgkfu;kWa & xzke] 'kj.kkxr] iRFkj dh iqdkj] eer]k]
LoxZ ds [kaMgj esa] lqugyk lkWai]
pwM+hokyk] vkWa/kh] e/kqok] iqjLdkj] uhjk]
bUnztky] NksVk tknwxj] xqaMk] fojke &
fpg~u

[k vkyksP; fo"K;

- 1 fganh ukV~; ijEijk vkSj izlkn
- 2 izlkn ds ukVdksa esa jk"V^ah; lkaLd`frd psruk
- 3 izlkn ds ukVdksa esa bfrgkl ,oa dYiuk dk leUo;
- 4 izlkn vkSj jaxeap
- 5 /kzqoLokfeuh esa L=kh iz'u
- 6 izlkn ds miU;klksa esa ;FkkFkZ
- 7 fganh dgkuh ijaijk vkSj izlkn
- 8 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr dgkfu;ksa dh ewy laosruk
- 9 izlkn dh x|Hkk"kk
- 10 izlkn dh izklafxdrk

Igk;d xzaFk

- 1 uUn nqykjs oktis;h % t; 'kadj izlkn
- 2 fl)ukFk dqekj % izlkn ds ukVdksa dk iquewZY;kadu
- 3 xksfoUn pkrd % izlkn ds ukVdksa dk Lo:i vkSj lajpuk
- 4 fxjh'k jLrksxh] txnh'k izlkn JhokLro % izlkn dk dFkk lkfgR;
- 5 lw;Z izlkn nhf{kr % izlkn dk x|

funsZ'k

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh
gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad
dk gksxk A

2 [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"K;ksa esa ls dksbZ N% iz'u
iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh
gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad
dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa
ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk
mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad
dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi & AA % rqylhnkl

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k ds fy, fu/kkZfjr iqLrdsa

1 fou; if=kdk & izdk'kd % xhrk izsl] xksj[kiqj A
fu/kkZfjr in
65] 66] 67] 68] 73] 75] 76] 77] 78] 79] 80] 84] 85] 87] 88] 89] 90]
91] 95] 96] 100] 101] 102] 103] 105] 111] 114] 120] 124]
149] 155] 156] 160] 162] 164] 167] 169] 172] 174] 198] 201]
213] 214] 215] 223] 226] 229] 269] 275] 279 && 50 in

2 dforkoyh dk mRrjdk.M NUn 1 ls 148 rd
izdk'kd % xhrk izsl] xksj[kiqj A

[k vkyksP; fo"k;

- 1 fou; if=kdk dk izfrik|
- 2 dforkoyh dk dkO;;i
- 3 dforkoyh dh dkO; laosnuk
- 4 rqylhnkl dk leUo;okn
- 5 rqylhnkl dh ukjh n`f"V
- 6 rqylh dh jke & jkT; fo"k;d ifjdYiuk
- 7 rqylh dh yksdeaxy Hkkouk
- 8 rqylhnkl }kjk iz;qDr fofo/k Hkk"kk & :i
- 9 rqylhnkl dk vfHkO;fDr lksUn;Z
- 10 rqylhnkl dh vyadjk ;kstuk
- 11 rqylhnkl dh lkFkZdrk

lgk;d xzUFk

- 1 rqylh n'kZu ehekalk & MkW0 mn;Hkkuq flag
- 2 rqylh dkO; ehekalk & MkW0 mn;Hkkuq flag
- 3 rqylh ds HkDR;kRed xhr & opunso dqekj
- 4 rqylh nkl dh Hkk"kk & nsodhuUnu JhokLro
- 5 rqylh & jlk;u & HkxhjFk feJ
- 6 HkfDr dk fodkl & eqa'kh jke 'kekZ
- 7 jkedFkk % mRifRr vkSj fodkl & dkfey cqYds
- 8 rqylh n'kZu & cynso izlkn feJ
- 9 xksLokeh rqylhnkl & jkepUnz 'kqDy

- 10 rqylhnkl vkSj mudk ;qx & jktifr nhf{kr
- 11 rqylh dh dkjf;=kh izfrHkk dk v/;;u & MkW0 Jh/kj flag
- 12 rqylh lkfgR; ds lkaLd`frd vk;ke & MkW0 gfj'pUnz oekZ
- 13 rqylh % vk/kqfud okrku;u ls & jes'k dqUrye es?k
- 14 yksdoknh rqylh & MkW0 fo'oukFk f=kikBh
- 15 e/;dkyhu cks/k dk Lo:i & gtkjhizlkn f}osnh
- 16 HkfDr vkUnksyu vkSj HkfDr dkO; & f'ko dqekj feJ
- 17 HkfDr dkO; vkSj lekt n'kZu & izse 'kadj

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; k djuh gksxh A izR;sd O;k[k; k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"i;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axsA izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"i jpukdki
fodYi & AAA % lwjnkI

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d O;k[;k ds fy, fu/kkZfjr iqLrdsa

lwjlkxj lkj % lEiknd & MkW0 /khjsUnz oekZ
izdk'kd &
fu/kkZfjr LFky & pqus gq, fuEufyf[kr 200 in
1 eFkqjk xeu
fu/kkZfjr in & 4] 5] 8] 9] 10] 11] 12] 13] 14] 16] 17] 18] 19]
20] 27] 35] 37] 40] 43] 45] 52] 57] 58] 62]
63] 64] 65] 66] 67] 68] 75] 76] 77] 78]
79] 80] 81] 82] 84] 87] 90] 91] 92] 93]
94] 95] 96] 97] 99] 100] 101] 102]
103] 104] 105] 106] 107] 109] 110] 111]
112] 113] 114] 115] 116 = 65 in
2 m)o lUns'k
fu/kkZfjr in & 5] 6] 7] 8] 9] 10] 11] 12] 15] 18] 19] 20] 21]
22] 23] 25] 27] 29] 30] 31] 32] 33] 36] 39]
40] 41] 42] 43] 44] 46] 47] 48] 49] 50]
51] 52] 53] 56] 59] 60] 61] 62] 63]
64] 65] 66] 69] 70] 73] 75] 76] 77] 78]
79] 80] 81] 82] 84] 86] 91] 92] 94] 95]
96] 97] 98] 101] 102] 103] 104] 105] 106]
107] 108] 109] 110] 118] 119] 120]
123] 125] 126] 127] 130] 132] 133]
134] 135] 136] 139] 140] 141] 145] 149] 150]
151] 152] 153] 154] 155] 157] 158] 159] 161]
165] 166] 167] 169] 170] 171] 172] 173] 174]
175] 176] 177] 181] 182] 184] 187] 188 = 121 in
3 }kfjdkpfjr
fu/kkZfjr in & 10] 11] 12] 14] 15] 16] 17] 19] 20] 34] 39] 42]
45] 50 = 14 in

[k vkyksP; fo" k;

1 lwj dk nk'kZfud n`f"Vdks.k
2 Hkzejxhr ijEijk vkSj lwj dk Hkzejxhr
3 lwj dk izd`fr & fu:i.k
4 lwj ds izeq[k ik=k % jk/kk] d`".k] xksfi;kWa vkfn
5 lwj dk lkSUn;Z cks/k
6 lwj & lkfgR; vkSj czt laLd`fr

- 7 lwj dh xhfr ;kstuk
- 8 lwj dk dkO; & f'kYi
- 9 lwj dh dkO; & Hkk"kk
- 10 lwj dh vyadj & ;kstuk

iBuh; xzUFk

- 1 lwjnkl & la0 gjcalyky 'kekZ
- 2 lwj vkSj mudk lkfgR; & MkW0 gjcalyky 'kekZ
- 3 lwj dh lkfgR; lk/kuk & MkW0 HkxoRkLo:i feJ ,oa fo'oEHkj
- 4 HkfDr vkUnksyu vkSj lwjnkl dk dkO; & eSustj ik.Ms;
- 5 e/;;qxhu dkO; lk/kuk & MkW0 jkepUnz frokjh
- 6 v"VNki vkSj oYyHk IEiznk; & Hkk"kk 1 rFkk 2 & MkW0

nhun;ky xqlr

- 7 Hkkjrh; lk/kuk vkSj lwj lkfgR; & MkW0 eqa'kh jke jk;
- 8 lwjnkl & vkpk;Z uUn nqykjs oktis;h
- 9 lwjnkl & vkpk;Z jkepUnz 'kqDy
- 10 lwj lkfgR; & gtkjhizlkn f}osnh
- 11 lwjnkl & MkW0 czts'oj oekZ
- 12 v"VNki ifjpUn & izHkq n;ky Hkhrl
- 13 lwj dh dkO;ekyk & eueksgu xkSre

funsZ'k &

1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfrg O;k[k; k djuh gksxh A izR;sd O;k[k; k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A

2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A

3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ 8 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj

iape iz'u i=k % fo'ks"k lkfgR;dkj

fodYi&kv % HkkjrsUnq gfj'panz ¼x|dkj :i½

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

- 1 Hkkjr nqnZ'kk
- 2 fo"kL; fo"kekS"k/ke~
- 3 uhy nsoh
- 4 LoxZ esa fopkjlHkk
- 5 lcS tkfr xksiky dh
- 6 Hkkjro"kZ dh mUufr dSls gks ldrh gS \
- 7 jkek;.k dk le;
- 8 [kq'kh

ikB~; iqLrd

HkkjrsUnq lezx & fganh izpkjd ifCyds'kal izk0 fy0
lh 21 @30 fn'kk foekspu] okjk.klh 2002

[k vkyksP; fo"k;

- 1 x|dkj ds :i esa ifjp;
- 2 x| lkfgR; esa O;aX;&fo/kku
- 3 fu/kkZfjr ukVdksa dh vfHkus;rk
- 4 ukVd esa O;aX; & fo/kku
- 5 ukV~; lkfgR; esa jk"V^{ah}; & psruk
- 6 ukV~; lkfgR; esa rRdkyhu lkekftd fp=k.k
- 7 x| lkfgR; esa lkaLd`frd fp=k.k
- 8 fuca/k lkfgR; esa fpf=kr rRdkyhu ifjn`;
- 9 x| & Hkk"kk dk Lo:i
- 10 ukV~; & Hkk"kk dk Lo:i
- 11 i=kdkfjrk ds {ks=k esa ;ksxnku
- 12 HkkjrsUnq gfj'panz uotkxj.k ds vxznwr gSa dFku dh leh{kk

lgk;d xzaFk

- 1 Hkkjrsanq lezx & gsear 'kekZ] izpkjd xazFkkoyh ifj;kstuk fganh
izpkjd laLFkku] okjk.klh 1989
- 2 Hkkjrsanq lkfgR; & jkejRu HkVukxj] fdrkc egy] bykgkckn 1948

- 3 Hkkjrsanq ds ukVd & MkW0 Hkkuqns0 'kqDy] xzaFke izdk'ku] jkeckx dkuiqj 1972
- 4 Hkkjrsanq dkO;kn'kZ & MkW0 d`".k fd'kksj feJ] izR;w"k izdk'ku] dkuiqj A
- 5 Hkkjrsanq ds fopkj % ,d iqufoZpkj & MkW0 pUnzHkkuq lkseo.kZ vUuiw.kkZ izdk'ku] dkuiqj 1977
- 6 Hkkjrsanq lkfgR; & enu xksiky] jktiky ,aM lal fnYyh & 1976
- 7 Hkkjrsanq dk x| % lkfgR; & lekt & MkW0 dfiy nqcs] lkfgR; fuy;] ukscLrk] dkuiqj 1967
- 8 Hkkjrsanq ;qxhu ukVd % lanHkZ lkis{krk & MkW0 jes'k xkSre] ds0,y0 ipkSjh izdk'ku bUnziqj xkft;kckn] fnYyh A
- 9 Hkkjrsanq gfj'pUnz & MkW0 ';ke lqUnj nkl] ukxjh izpkfj.kh lHkk] dk'kh A
- 10 Hkkjrsanq dh fopkj/kkjk & MkW0 y{eh lkxj ok".ksZ;] 'kfDr dk;kZy;] nfj;kxat] bykgkckn 1679
- 11 Hkkjrsanq gfj'panz vkSj fganh tkxj.k & MkW0 jkefoykl 'kekZ] jktdey izdk'ku] fnYyh 1990
- 12 fganh ukVd foe'kZ & ckcw xqyk c jke] egsUnzpUnz y{e.knkl] ykgkSj 1930
- 13 Hkkjrsanqdkyhu O;aX; ijaijk & c`tsUnz ukFk ik.Ms;] dY;k.knkl jkeukjk;.kyky] iz;kx 1992

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk

mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A

4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (VIII) IfPpnkuan ghjkuan okRL;k;u vKs;

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

- 1 'ks[kj % ,d thouh ¼nksuksa Hkkx½
- 2 ykSVrh ixMafM;k vKs; dh lEiw.kZ dgkfu;kaW [kaM & 2 jktiky ,aM lal] fnYyh A
flxusy] eulks] dydkj dh eqfDr] dksBjh dh ckr] banq dh csVh] 'kj.knkrk] t;nksy] iBkj dk /khjt] ghyhcksu dh cRr[ksa] estj pkS/kjh dh okilh] nsohflag]
ukjafx;ka] gtker dk lkcu] lkwai] f[krhu ckcw
- 3 f=k'kadq ¼fuca/k laxg½

[k vkyksP; fo"k;

- 1 vlRrRookn vkSj miU;kldkj vKs;
- 2 vKs; ds miU;klksa esa O;fDr Lokra=k~; vkSj izse
- 3 miU;kl dk u;k fo/kku
- 4 'ks[kj % ,d thouh dk Qwy izfrik]
- 5 vKs; dk ukjh fp=k.k
- 6 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr dgkfu;ksa dh ewy laosnuk
- 7 dFkk f'kYi ds u, iz;ksx vkSj vKs;
- 8 dFkk ijEijk vkSj vKs; dk LFkku
- 9 fuca/kdkj vKs;
- 10 vKs; dh vkykspuk n`f"V

[k lgg;d xzaFk

- 1 iwoZxzg dk vKs; vad
- 2 vKs; dfo % MkW0 vkse izdk'k voLFkh

- 3 vKs; dk jpuk lalkj % IEik0 xaxk izlkn foey
- 4 vKs; dh dfork ,d ewY;kadu % MkW0 pUnzdkar okafnoMsdj
- 5 vKs; % dfo vkSj dkO; % MkW0 jktsUnz izlkn
- 6 vKs; % l`tu vkSj la?k"kZ % MkW0
- 7 vKs; % IEik0 fo'oukFk izlkn feJ
- 8 vkt ds izfrfuf/k dfo vKs; % MkW0 fo|k fuokl feJ
- 9 vKs; dh dkO; psruk % MkW0 d`.k Hkkoqd] lkfgR; izdk'ku] HkkyhokM+k] fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfrg O;k[k;k djuh gksxh A izR;sd O;k[k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxsA izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

f}rh; lsesLVj
iape iz'u i=k % fo'ks"k jpukdkj
fodYi (IX) % xtkuu ek/ko eqfDrcks/k

le; % 3 ?k.Vs
vad

iw.kkZad % 100

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr % 80 vad

d ikB~; fo"k;

1 fu/kkZfjr dgkfu;kWa & va/ksjs esa] eS=kh dh ekWx] le>kSrk]
czg~ejk{kl dk f"k";]

DykWM bZFKjyh] dkB dk liuk] lrg ls mBrk
vkneh]

tyuk] foik=k

2 fu/kkZfjr fuca/k & ubZ dfork dk vkRela?k"kZ] lekt vkSj lkfgR;]
ubZ leh{kk dk vk/kkj] ekDIZoknh lkfgR; dk

lkSan;Z i{k] oLrq vkSj :i] lkfgR; esa thou dh
iqjZpuk] jpukdkj dk ekuorkokn

3 ,d lkfgfR;d dh Mk;jh

[k vkyksP; fo"k;

1 eqfDrcks/k dk dFkk oSf"k"B~;

2 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr dgkfu;ksa dh ewy laosnuk

3 ikB~;dze esa fu/kkZfjr fucU/kksa dh ewy laosnuk

4 foik=k dgkuh esa e;/oxhZ; thou dh folaxfr;kWa

5 eqfDrcks/k dh leh{kk & n`f"V

6 ekDIZokn dh vkykspuk esa eqfDrcks/k dk LFkku

- 7 ,d lkfgfR;d dh Mk;jh vkSsj eqfDrcks/k dh dkO; fo"k;d vo/kkj.kk,Wa
- 8 dkek;uh % ,d iquewZY;kadu vkSj eqfDrcks/k
- 9 eqfDrcks/k dh O;kogkfjd leh{kk
- 10 eqfDrcks/k dh x| Hkk"kk

Igk;d xzaFk

- 1 eqfDrcks/k dh jpuk izfØ;k & v'kksd pØ/kj
- 2 ubZ dfork vkSj vfLrRookn & MkW0 jkefcykl 'kekZ
- 3 dfork ds u, izfreku & ukeoj flag
- 4 eqfDrcks/k & Kku vkSj laosnuk & uUn fd'kksj uoy
- 5 eqfDrcks/k ds dkO; dh jpuk izfØ;k & v'kksd pdz/kj
- 6 eqfDrcks/k ds izrhd vkSj fcEc & papy pkSgku
- 7 eqfDrcks/k dh vkRedFkk & fo".kq pan 'kekZ

funsZ'k

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k;k ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k;k djuh gksxh A izR;sd O;k;k ds fy, 6 vad fu/kkZfZjr gSa A iwjk iz'u 18 vad dk gksxk A
- 2 [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djuh gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 11 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 33 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ 8 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
izFke iz'ui=k
izkphu ,oa e;/dkyhu dkO;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

$\frac{1}{4}$ dzzzzzzzzzz $\frac{1}{2}$ O;k[;k gsrq fu/kkZfjr ikB~; iqLrdsa

- **pUnjojnkh** % i`Fohjkt jklm dk inekorh le; % laiknd
ekrk izlkn xqlr

- **fo|kifr** % fo|kifr dh inkoyh % laiknd&jkeo`{k csuhijh
fu/kkZfjr in & 1] 2] 4] 8] 9] 11] 12] 14] 35] 38] 62] 72] 141] 144]
145] 174] 176] 178] 190] 191] 199 $\frac{1}{4}$ v $\frac{1}{2}$] 216]
235] 252] 253&dqy 25 in

dchj

dchj % laiknd % vkpk;Z gtkjhizlkn fjosnh
fu/kkZfjr va'k $\frac{1}{4}$ A $\frac{1}{2}$ ikB~; lkf[k;kWa&106] 113] 115] 148]
157] 161] 162] 175] 176] 177]
178] 190] 191] 200] 201] 202]
203] 204] 219] 220] 221] 222] 230] 231]

232] 233] 234] 235] 237] 238] 239] 240]
241] 242] 243] 245] 246] 255] 256
¼AA½ ikB~; in& 110] 130] 134] 137] 159] 160] 163] 168]
184] 192] 207] 209] 211] 212] 215] 218]
224] 227] 228] 229] 236] 247] 250] 253]
254& dqy 25 in
¼[k½ vkykspukRed iz'u

pUnojnkh

ì Fohjkt jklks dh izkekf.kdrk
ì Fohjkt jklks dk oLrq&o.kZu
inekorh le; dk dkO;&lkSUn;Z

fo|kifr

fo|kifr % HkDr ;k J`axkjh dfo
fo|kifr dk J`axkj o.kZu
fo|kifr dk lkSUn;Zcks/k
fo|kifr dh xhfr;kstuk
fo|kifr dk dkO;&f'kYi

dchj

dchj dh lkekftd fopkj/kkjk
dchj dh fuxqZ.kksikluk
dchj dh HkfDr
dchj dk nk'kZfud fpUru
dchj dh izklafxdrk
dchj dk dkO;&f'kYi

iBuh; iqLrdsa

- 1 ì Fohjkt jklks % lkfgfR;d ewY;kadu MkW0 f}tjke ;kno] lkfgR; yksd izdk'ku] dkuiqj
- 2 pUncjnkh vkSj mudk dkO;] fofiu fcgkjh f=kosnh , fgUnqLrku ,dsMeh] bykgkckn A
- 3 vkfndky dh izkekf.kd jpuk,Wa] MkW0 x.kifrpUnz xqlr us'kuy ifCyf'kax gkml izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 4 fo|kifr dk lkSUn;Zcks/k&MkW0 jkeltu ik.Ms;] vuax izdk'ku efUnj] fnYyh A
- 5 fo|kifr % O;fDr vkSj dfo&MkW0 jkeltu ik.Ms;] fnueku izdk'ku] fnYyh A
- 6 fo|kifr&fo'oukFk feJ] uUn fd'kksj ,.M cznlZ] okjk.klh A

- 7 dkyt;h dchj&MkW0 gjegsUnz flag csnh] xq: ukud nso
;qfuoflZVh] ve`rlj A
- 8 dchj ehekalk&MkW0 jkepUnz frokj] yksd Hkkjrh izdk'ku]
okjk.klh A
- 9 dchj % O;fDrRo] d`frRp vkSj fl)kar&MkW0 ljuke flag 'kekZ]
Hkkjrh; 'kks/k laLFkku] t;iqj A
- 10 e/;;qxhu dkO; lk/kuk&MkW0 jkepUnz frokj] Hkonh; izdk'ku]
v;ks;/k A
- 11 lar dchj&jkedqekj oekZ] lkfgR; Hkou] bykgkckn A
- 12 lar dfo nknw vkSj mudk dkO;&oklqnso 'kekZ] 'kks/k izcU/k
izdk'ku] ubZ fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&,d vorj.k O;k[k ds fy, iwNk tk,xk A ijh{kkFkhZ dks rhuksa
vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k djuh gksxh A izR;sd O;k[k ds fy,
5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad dk gksxk A
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa
esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls
dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~;
iqLrdksa ij vk/kkfjr gksus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad
fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 36 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa
ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk
mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad
dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
f}rh; iz'ui=k
Hkkjrh; dkO;'kkL=k

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

dkO; % Lo:i vkSj izdkj

dkO; % vFkZ vkSj ifjHkk"kk

dkO;&gsrq

dkO;&iz;kstu

dkO;&Hksn % egkdkO;] [k.MdkO;] xhfrdkO;

jl&&fl)kUr

jl % ifjHkk"kk rFkk Lo:i

jl&fu"ifRr

lk/kkj.khdj.k

vyadjk fl)kUr % Lo:i rFkk LFkkiuk,Wa

jhfr fl)kUr % Lo:i rFkk LFkkiuk,aW

/ofu fl)kUr % Lo:i rFkk LFkkiuk,Wa

oØksfDr fl)kUr % Lo:i rFkk LFkkiuk,Wa

vkSfpR; fl)kUr % Lo:i rFkk LFkkiuk,Wa

fganh ds izeq[k vkykspd rFkk mudh vkykspuk n`f"V

vkpk;Z jkepUnz 'kqDy

vkpk;Z uUnnqykjs oktis;h

vkpk;Z gtkjhizlkn f}osnh

MkW0 jkefoykl 'kekZ

Igk;d xzaFk

1 dkO;'kkL=k&HkxhjFk feJ] fo'ofoky; izdk'ku] okjk.klh A

2 fganh dkO;'kkL=k dk bfrgkI&HkxhjFk feJ] y[kuÅ fo'ofoky;] y[kuÅ A

3 Hkkjrh; dkO;'kkL=k&;ksxsUnz izrki flag] yksd Hkkjrh izdk'ku]

bykgkckn A

4 Hkkjrh; dkO;'kkL=k&IR;nso pkS/kjh] vyadjk izdk'ku] ubZ fnYyh A

5 dkO; ds :i&xqykckj;] izfrHkk izdk'ku eafnj] fnYyh A

6 lkfgR;kykspu&';kelqUnjnkI] bf.M;u izSI] iz;kx A

7 fganh vkykspuk % mn~Hko vkSj fodkl&Hkxor Lo:i feJ] lkfgR; lnu] nsgjknwu A

8 vkykspd vkSj vkykspuk&cPpu flag] fo'ofokj; izdk'ku] fnYyh A

9 izxfr'khy fganh vkykspuk dh jpuk izfØ;k&gkSflykizlkn flag] fo'ofokj; izdk'ku] okjk.klh A

10 lkfgR; dk vk/kkj n'kZu&t;ukFk *ufyu*] vkyksd izdk'ku] fHkokuh A

11 lkfgR; vkSj v/;;u&xqykckj;] vkRekjk ,.M IUt] fnYyh A

12 fganh vkykspuk dk fodkl&MkW0 lqjs'k flUgk] jkek izdk'ku] y[kuÅ A

13 fganh vkykspuk dh ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh&MkW0 vejukFk] jktdey izdk'ku] fnYyh A

funsZ'k &

1- iwjs ikB~;dze esa ls vkB nh?kZ vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 48 vad dk gksxk A

2-iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ nl y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks yxHkx 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vad dk gksxk A

3-iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
r`rh; iz'u i=k
iz;kstuewyd fganh

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[kaM &d
iz;kstuewyd fganh vkSj jktHkk"kk

- iz;kstuewyd fganh % ifjHkk"kk vkSj Lo:i
- fganh ds fofo/k :i % ItZukRed Hkk"kk] jktHkk"kk] ek/;e Hkk"kk] lapkj Hkk"kk
- jktHkk"kk fganh ds izeq[k :i % izk:i.k] iYyou] la{ksi.k] fVli.k] i=k&ys[ku
- ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh % ifjHkk"kk] Lo:i vkSj egRo] ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh fuekZ.k ds fl)kar

[kaM &[k
fganh dal;wfVax

dal;wVj % ifjp; vkSj egRo
dal;wVj % lajpukRed Lo:i
baVjusV laidZ midj.kksa dk ifjp;
baVjusV le; ferO;f;rk dk lw=k
baVjusV dk ,sfrgkfld ifjp;
baVjusV % dk;Z iz.kkyyh ,oa lqfo/kk,Wa
e'khuh vuqokn

[kaM x
vuqokn % fl)kar ,oa O;ogkj

- vuqokn % ifjHkk"kk] Lo:i ,oa izfØ;k
- fganh dh iz;kstuh;rk esa vuqokn dh Hkwfedk
- lkfgfR;d vuqokn % fl)kar vkSj O;ogkj
- dkO;kuqokn vkSj mlls lacaf/kr leL;k,Wa
- dk;kZy;h fganh vkSj vuqokn
- dgkuh dk vuqokn vkSj mlls lacaf/kr leL;k,Wa
- foKkiu dk vuqokn

Igk;d iqLrdsa

1 jktHkk"kk fganh&dSyk'kpUnz HkkfV;k] ok.kh izdk'ku] fnYyh A

2 iz'kklfud fganh] egs'kpUnz xqlr] ok.kh izdk'ku] fnYyh
 3 O;kogkfjd fganh vkSj Lo:i] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
 4 Hkk"kk vkSj Hkk"kk foKku] MkW0 ujs'k feJ] fueZy izdk'ku] fnYyh
 A
 5 Hkk"kk foKku vkSj ekud fganh&MkW0 ujs'k feJ] vfHkuo izdk'ku]
 fnYyh A
 6 Hkk"kk vkSj Hkk"kk foKku&MkW0 gfj'pUnz oekZ] y{eh izdk'ku]
 jksgrd A
 7 vk/kqfud foKkiu&izsepUn ikratfy] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
 8 iz;kstuewyd fganh] naxy 'kkYVs] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
 9 dal;wVj izksxzkeax ,aM vkijsfVax xkbM&'k'kkad tkSgjh]
 iwokZapy izdk'ku] fnYyh A
 10 dal;wVj % fl)kar vkSj rduhd] jktsUnz dqekj] iwokZapy izdk'ku]
 fnYyh A
 11 dal;wVj vkSj fganh&gfjeksgu] r{kf'kyk izdk'ku] fnYyh A
 12 jsfM;ks vkSj i=kdkfjrk&gfjeksgu] r{kf'kyk izdk'ku] fnYyh A
 13 IS)kafrd ,oa vuqiz;qDr Hkk"kk foKku&MkW0 johUnzukFk
 JhokLro] lkfgR; lgdkj] fnYyhA

funsZ'k %

- 1- ikB~;Øe esa ls fu/kkZfjr izR;sd [kaM ls rhu&rhu iz'u fn, tk,axs A
 ijh{k kfFkZ;ksa dks dqy pkj iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd
 [kaM ls de ls de ,d iz'u djuk vfuok;Z gS A izR;sd iz'u 12 vad dk
 gksxk A iwjk iz'u 48 vad dk gksxkA
- 2- iwjs ikB~;Øe esa ls 10 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls
 ijh{k kfFkZ;ksa dks yxHkx 250 'kCnksa esa fdUgha 6 iz'uksa ds
 mRrj nsus gksaxs A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 24 vad
 dk gksxkA
- 3- iwjs ikB~;Øe ls 8 oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u
 ,d&,d vad dk gksxkA

r`rh; lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&A½
Hkkjrh; lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[k.M d

Hkkjrh; lkfgR; dh IS)kafrd vo/kkj.kk

Hkkjrh; lkfgR; dk Lo:i
Hkkjrh; lkfgR; ds v/;;u dh leL;k,a
Hkkjrh;rk dk lekt'kkL=k
fganh lkfgR; esa Hkkjrh; ewY;ksa dh vfHkO;fDr

[k.M [k

ckaXyk lkfgR;sfrgkl dk ifjp;kRed v/;;u

pSrU;iwoZ oS".ko HkfDr ijEijk % laf{klr ifjp;
oS".ko HkfDr ijEijk esa pSrU; egkizHkq dk ;ksxnku
ckaXyk dk bLykeh dkO; % izeq[k izo`fRr;ka
ckaXyk uotkxj.k vkanksyu vkSj ckaXyk x| dk fodkl
ckaXyk dh vk/kqfud dfork % fodkl vkSj ijEijk
ckaXyk ukVd % fodkl vkSj ijEijk
ckaXyk miU;kl % fodkl vkSj ijEijk

[k.M x

fganh ,oa ckaXyk lkfgR; dk rgyukRed v/;;u

fganh ,oa ckaXyk uotkxj.k dk rgyukRed v/;;u
HkkjrsUnq gfj'panz ,oa cafdepanz pVthZ ds lkfgR; dh izeq[k
izo`fRr;ksa dk rgyukRed v/;;u
miU;kldkj izsepan ,oa 'kjr~panz pV~Vksik;/k; dh L=kh&n`f"V dk
rgyukRed v/;;u

fujkyk ,oa johUnzukFk VSxksj ds dkO; dk rgyukRed v/;;u

Igk;d xzaFk

- 1 caxyk lkfgR; dh dFkk % fganh lkfgR;&lqdqekj lsu] fganh lkfgR; IEesy iz;kx 2009
- 2 johUnz dfork dkuu&lw;Zdkar f=kikBh fujkyk] jktdey izdk'ku] ubZ fnYyh&1955
- 3 caxyk lkfgR; dk bfrgkl] lqdqekjlsu] lkfgR; vdkneh] ubZ fnYyh&1970
- 4 QksVZ fofy;e dkyst] y{eh lkxj ok".ksZ;} bykgkckn fo'ofok;] bykgkckn&1948
- 5 e;/dkyhu /keZ lk/kuk] gtkjh izlkn f}osnh lkfgR; Hkou] bykgkckn] 1013

funsZ'k

- 1- [ka.M d esa ls nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u djuk vfuok;Z gS A
- 2- [k.M [k esas ls pkj vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks nks iz'u djuk vfuok;Z gS A
- 3- [k.M x esa ls nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u djuk vfuok;Z gS A bl izdkj ijh{kkFkhZ dks dqy pkj nh?kZ iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 48 vad dk gksxk A
- 4- iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ nl y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks yxHkx 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vad dk gksxk A
- 5- iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A iwjk iz'u 8 vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&AA½
gfj;k.koh Hkk"kk vkSj lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

[k.M d

- gfj;k.koh Hkk"kk dk mn~Hko] fodkl ,oa Lo:i
- gfj;k.koh lkfgR; dk mn~Hko] fodkl ,oa Lo:i
- gfj;k.kk dh fofHkUu cksfy;ksa dk ifjp;
- lkax dk mn~Hko vkSj fodkl

[k.M [k

ikB~; xzaFk

lkaxk"Vd % foHkkx }kjk IEikfnr
ekVh dk ljxe % iz;kl V^aLV jksgrd

lgk;d iqLrdsa

- 1 dfolw;Z y[kehpan % d`.kpUnz 'kekZ
- 2 lkax&lezkV ia0 y[kehpan % MkW0 jktsUnz Lo:i oRI
- 3 Jh y[kehpan dkO; lkSjHk % MkW0 gfj'pUnz cU/kq
- 4 xU/koZ iq:"k iafMr y[kehpan % MkW0 ds'kksjke 'kekZ
- 5 gfj;k.kk izns'k dk yksd lkfgR; % MkW0 'kadjyky ;kno
- 6 gfj;k.kk dh yksd/kehZ ukV~;&ijaijk % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 7 gfj;k.koh ,oa mldh cksfy;ksa dk v/;u % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 8 ia0 y[kehpan xzaFkkoyh % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 9 gfj;k.kk yksdukV~; ijEijk % j?kqohj flag eFkkuk

- 10 QkSth esgj flag % jkeQy pgy] j?kqohj flag eFkkuk
- 11 ckts Hkxr O;fDrRo ,oa d`frRo % jkeQy flag pgy] v'kksd dqekj
- 12 'kekZ th lkSjHk % jkeizdk'k 'kekZ
- 13 vgenic['k Fkkusljh d`r jkek;.k % ckyd`".k eqTrj
- 14 Kku&lkxj] izFke [k.M % cukjlh nkl 'kekZ

funsZ'k

- 1 [k.M d ls nks iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxkA ;g iz'u 12 vad dk gksxk A
- 2 *lkaxk"Vd* ds igys pkj lkaxksa esa ls pkj dkO;ka'k iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks nks dkO;ka'kksa dh O;k[k;k izlax lfrg djuh gksxh A izR;sd O;k[k;k 8 vad dh gksxhA ;g iz'u 16 vad dk gksxk A
- 3 *ekVh dk ljxe* dkO; iqLrd esa ls pkj dkO;ka'k O;k[k;k ds fy, fn, tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks nks dkO;ka'kksa dh O;k[k;k djuh gksxh A izR;sd O;k[k;k 8 vad dh gksxhA ;g iz'u 16 vad dk gksxk A
- 4 *lkaxk"Vd* ds izFke pkj lkaxksa dh laosnuk] f'kYi ,oa pfj=k ij vk/kkfjr nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxkA ;g iz'u 12 vad dk gksxkA
- 5 *ekVh dk ljxe* esa ladfyr dforkvksa ij nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxkA ;g iz'u 12 vad dk gksxkA
- 6 [k.M d ,oa [k.M [k esa fu/kkZfjr foi;ksa esa ls 14 oLrqfu"B iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 12 iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd iz'u 1 vad dk gksxkA ;g iz'u 12 vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&AAA½
izoklh fganh lkgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

[kaM&d

izoklh fganh lkgR; dk ifjp;
izoklh fganh lkgR; % ifjHkk"kk vkSj izo`fRr;kWa
izoklh fganh lkgR; % ns'k vk/kkj ij oxhZd`r v/;;u
fczVsu dk izoklh fganh lkgR;
ekjh'kl dk izoklh fganh lkgR;
vesfjdk dk izoklh fganh lkgR;
fV^auhMkM dk izoklh fganh lkgR;
lwjhuke dk izoklh fganh lkgR;
vU; ns'kksa dk izoklh fganh lkgR;

[kaM&[k

ikB~; iqLrdsa

izoklh dh ikrh % Hkkjrekrk ds uke&gfj'kadj vkns'k f'kYik;u] osLV
xksj[kikdZ] 'kkgnj] fnYyh&iz0I0 1998
mRrj jkedFkk&osn izdk'k cVqd

vkyksP; fo"k;

izoklh dh ikrh

vkns'k dk lkfgfR;d ifjp;
vkns'k ds dkO; esa jk"V^{ah};&Hkkouk
vkns'k ds dkO; esa uhfr vkSj HkfDr
vkns'k ds dkO; esa izse vkSj lkSUn;Z
izoklh dh ikrh % Hkkjrekrk ds uke dk mn~ns';

mRrj jkedFkk

cVqd ds dkO; izo`fRr;kWa
mRrj jkedFkk dk izca/k dkO;RRo
mRrj jke dFkk esa ikSjfk.kdrk&vk/kqfudrk dk leUo;
mRrj jkedFkk dh uohu mn~Hkkouk,Wa
mRrj jkedFkk dk izfrikn~;

Igk;d ikB~; Ikexzh

- 1 izks0 gfj'kadj vkns'k % vfHkuUnu xzaFk MkW0 egs'k fnokdj] eqjknkckn A
- 2 izks0 gfj'kadj vkns'k ds dkO; esa izse vkSj lkSan;Z] MkW0 iq"ikjkuh] jk/kkd`".k izdk'ku] fnYyh A
- 3 *tuxhrk* esa laosnuk vkSj f'kYi] euthr] y{eh izdk'ku 'kkgnj]k] fnYyh A
- 4 fganh dh jk"V^{ah}; dkO;/kkjk % jk"V^{ah};rk vkSj ekuorkokn] laik0 MkW0 ujs'k feJ] lat; izdk'ku] nfj;kxat] fnYyh A
- 5 fganh psruk % vkns'k fo'ks"kkad] fganh izpkfj.kkh IHkk dSusMk o"kZ 8 vad 32] vDrwcj 2006
- 6 izoklh egkdfo gfj'kadj *vkns'k* laik0 MkW0 ujs'k feJ

funsZ'k

- 1- [k.M d esa ls dqy rhu nh?kZ iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [k.M [k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk nks nh?kZ iz'u iwNs tk,axs A nksuksa iz'u djuk vfuok;Z gS A bl izdkj ijh{kkFkhZ dks dqy rhu nh?kZ iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 36 vad dk gksxk A
- 2- [k.M [k esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrd esa ls rhu&rhu vorj.k lanHkZ lfgr O;k;k ds fy, iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu dh O;k;k djuh gksaxh A izR;sd iqLrd esa ls de ls de ,d

O;k;k djuk vfuok;Z gS A izR;sd O;k;k ds fy, 5 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 15 vad dk gksxk A

3- iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa ls fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxkA

4- iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&k½
Lokra=k;ksRrj fganh dfork

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[k.M&d

Lokra=;ksRrj fganh dfork dk ,sfrgkfld lanHkZ
Lokra=;ksRrj fganh dfork ds fofo/k :i
lkbksRrjh dfork % izo`fRr;kWa vkSj miyfC/k;kWa
lkbksRrjh dfork esa fopkj dh Hkwfedk
vk/kqfudrk cks/k vkSj Lokra=;ksRrj fganh dfork
u;h dfork % izo`fRr;kWa vkSj miyfC/k;kWa
ledkyhu dfork % izo`fRr;kWa vkSj miyfC/k;kWa
tuoknh dfork % izo`fRr;kWa vkSj miyfC/k;kWa
ledkyhu fganh xt+y % fodkl ,oa izo`fRr;kaW
ledkyhu uoxhr % fodkl ,oa izo`fRr;kWa

[k.M&[k

ikB~; dfo

'ke'ksj cgknqj flag % izfrfuf/k dfork,Wa] jktdey izdk'ku] fnYyh A
dfork,W % fQj og ,d fgyksj mBh] ckr cksysxh] ,d ihyh 'kke] m"kk]
ykSV vk] vks /kkj] lkSUn;Z] cSy] xtkuu eqfDrcks/k

pSR;k&Jhujs'k esgrk % Hkkjrh; KkuihB izdk'ku] ubZ fnYyh A
dfork,Wa % fdj.k&/ksuq,Wa] izkFkZuk] fut iFk] pkgkr eu] fdUrq
eSa yM+wWaxk gh] ;fn eSa es;j gksrk] egkHkko] eU=k&xU/k
vkSj Hkk"kk] vj.;kuh ls okilh] rifLork] v[k.M jkek;.k] ekWa

vkysP; fo"K;

'ke'ksj cgknqj flag&FkkFkZ fp=k.k] ;qxcks/k] lkekftd
fp=k.k@fopkj/kkj] izse vkSj lkSUn;ZZ] dkO;xr fo'ks"krk,Wa]
dkO;&Hkk"kk
Jhujs'k esgrk&izd`fr fp=k.k] feFkdh; psruk] dkO; laosnuk] dkO; f'kYi

Igk;d iqLrdsa

- 1 vdfork vkSj dyk lanHkZ&'ke ijekj % d`".kk cznlZ] vtesj 1968
- 2 vkBosa n'kd dh fganh dfork&laiknd % fo'oukFk izlkn frokjh %
izdk'ku laLFkku] uohu 'kkgnj] fnYyh&110032 % 1982
- 3 vk/kqfudrk vkSj ledkyhu jpuk&lanHkZ&ujsUnz eksgu % vkn'kZ
lkfgR; izdk'ku] fnYyh % 1967
- 4 vk/kqfudrk % lkfgR; ds lanHkZ esa&xaxkizlkn foey] fn eSdfeyu
dEiuh vkWQ bafM;k fyeVsM] u;h fnYyh&1978
- 5 ledkyhu vuqHko vkSj dfork dh jpuk izfØ;k % MkW0 gjn;ky %
t;Jh izdk'ku] fnYyh&1981
- 6 ledkyhu dfork dk ewY;kadu&MkW0 xqjpk.k flag % t;Jh izdk'ku]
fnYyh 1985
- 7 ledkyhu dfork dh Hkwfedk&IEiknd % MkW0 fo'oEHkjukFk
mik;/k; ,oa eatqy mik;/k; % fn eSdfeyu dEiuh vkWQ bafM;k fyeVsM]
u;h fnYyh&1976
- 8 ledkyhu dfork ds ljksdkj&MkW0 xqjpk.k flag % uoyksd izdk'ku]
fnYyh 2000
- 9 ledkyhu fganh dfork&laiknd % gjh'k ikBd % ihrkEcj ifCyf'kax
dEiuh izk0 fyeVsM] u;h fnYyh&1996
- 10 ledkyhu fganh dfork,Wa&laiknd % Lons'k Hkkjrh % :ikEcjk
izdk'ku] dydRrk % 1984
- 11 fganh dfork dh izo`fRr&MkW0 gjn;ky] ljLorh izsl] ubZ fnYyh %
1988
- 12 fganh dfork % rhu n'kd&MkW0 jkenj'k feJ] Kku Hkkjrh izdk'ku]
fnYyh % 1969

- 13 fganh ubZ dfork dk lkSUn;Z'kkL=kh; v/;;u&eatq xqlrk %
 yksdHkkjrh izdk'ku]
 bykgkckn % 1992
- 14 fganh ubZ dfork % feFkd dkO;&MkW0 vf'ouh ikjk'kj % nh?kkZ
 lkfgR; laLFkku] fnYyh&1985
- 15 fganh lkfgR; % ifjorZu ds lkS o"kZ&vksadjukFk JhokLro] jktdey
 izdk'ku] fnYyh % 1969
- 16 'ke'ksj vkSj mudh dfork&MkW0 jkgqy % Hkkouk izdk'ku] fnYyh
 % 1999
- 17 vkt dh dfork&fou; fo'okl] jktdey izdk'ku] fnYyh] 2008

funsZ'k

- 1- [k.M d esa ls dqy rhu nh?kZ iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ
 dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [k.M [k
 esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk nks
 nh?kZ iz'u iwNs tk,axs A nksuksa iz'u djuk vfuok;Z gS A bl izdkj
 ijh{kkFkhZ dks dqy rhu nh?kZ iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy,
 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk vad 36 vad dk gksxk A
- 2- [k.M [k esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdkssa esa ls rhu&rhu vorj.k lanHkZ
 lfgr O;k;k ds fy, iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu
 dh O;k;k; djuh gksaxh A izR;sd iqLrd esa ls de ls de ,d O;k;k; djuk
 vfuok;Z gS A izR;sd O;k;k; ds fy, 5 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 15
 vad dk gksxk A
- 3- iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls
 ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa ls fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj
 nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk
 gksxk A
- 4- iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd
 iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AA½
ukVd vkSj jaxeap

le; % 3 ?k.Vs
 % 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
 fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[k.M d

- fganh ukVd ,oa jaxeap % ifjp;kRed v/;;u
- fganh ukVd % mn~Hko vkSj fodkl

- ukVd dk rkfRod foospu
- ukVd vkSj jaxeap dk var% laca/k
- fganh jaxeap dk mn~Hko vkSj fodkl
- ukVd esa n`';&JO; rRoksa dk lkeatL;

[k.M [k

- fganh jaxeap] jax'kkyk] vfHkusrk] funsZ'kd] n'kZd] jax ITtk] ikjlh jaxeap] i`Foh fFk;sVj] uqDdM+ ukVd] blVk

[k.M x

ikB~; iqLrdsa

- Hkkjr nqnZ'kk % HkkjrsUnq gfj'pUnz
- vk"kk<+ dk ,d fnu % eksgu jkds'k

vkyksP; fo"k;

Hkkjr nqnZ'kk % izfrik] izrhdkRedrk] ;qxhu ifjn`';] vfHkus;rk
 vk"kk<+ dk ,d fnu % ewy laosnuk] izeq[k ik=kksa dk pfj=k
 fp=k.k] vfHkus;rk

Igk;d iqLrdsa

1	jaxeap	cyoar xkxhZ
2	fganh jaxeap dk bfrgkl	panwyky nqcs
3	ukVd ds jaxeap izfreku	of'k"B ukjk;.k f=kikBh
4	jaxn'kZu	usfepanz tSu
5	Hkkjrh; jaxeap dk foospukRed bfrgkl	y{ehukjk;.k yky
6	jaxeap % ns[kuk vkSj tkuuk	y{ehukjk;.k yky
7	ikjlh fganh jaxeap	y{ehukjk;.k yky
8	vk/kqfud fganh ukVd vkSj jaxeap	laik0 usfepanz tSu
9	Hkkjrsanq dh ukV~;&dyk	izseukjk;.k 'kqDy
10	Hkkjrsanq gfj'panz	jkefoykl 'kekZ
11	Hkkjrsanq ;qxhu ukVd % lanHkZ lkis{krk	jes'k xkSre
12	ukVddkj eksgu jkds'k	lqanjyky dFkwfj;k
13	eksgu jkds'k dh jax n`f"V	txnh'k 'kekZ
14	vk/kqfud ukVd dk elhgk % eksgu jkds'k	MkW0 xksfoan pkrd

funsZ'k

1- [k.M d esa ls dqy rhu nh?kZ iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [k.M x esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk nks nh?kZ iz'u iwNs tk,axs A nksuksa iz'u djuk vfuok;Z gS A bl izdkj ijh{kkFkhZ dks dqy rhu nh?kZ iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 36 vad dk gksxk A

- 2- [k.M x esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdkssa esa ls rhu&rhu vorj.k lanHkZ lfgr O;k[k; ds fy, iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu dh O;k[k; djuh gksaxh A izR;sd iqLrd esa ls de ls de ,d O;k[k; djuh vfuok;Z gS A izR;sd O;k[k; ds fy, 5 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 15 vad dk gksxk A
- 3- [k.M [k esa fu/kkZfjr fVlif.k;ksa esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4- iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AAA½
fganh miU;kl

le; % 3 ?k.Vs
 % 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad

vad

[k.M d**fganh miU;kl % mn~Hko vkSj fodkl**

izsepan iwoZ fganh miU;kl
 izsepan;qxhu fganh miU;kl
 izsepanksRrj fganh miU;kl
 lkekftd miU;kl
 euksoSKkfud miU;kl
 ,sfrgkfld miU;kl
 vkapfyd miU;kl
 ledkyhu fganh miU;kl

[k.M [k**ikB~; iqLrdsa**

eSyk vkapy % Q.kh'oj ukFk js.kq
 cwan vkSj leqnz & ve`ryky ukxj

vkyksP; fo"k; %

eSyk vkapy % vkapfyd miU;kl ds :i esa ewY;kadu]
 ;qxhu ifjn`';] ukedj.k] izfrik] izeq[k ik=kksa dk pfj=k
 fp=k.k

cwan vkSj leqnz % ukedj.k] lkekftd miU;kl ds :i esa
 ewY;kadu] ;qxhu ifjn`';] ewy laosnuk] izeq[k ik=kksa
 dk pfj=k fp=k.k

Igk;d iqLrdsa

- 1 izsepan vkSj mudk ;qx % MkW0 jkefoykl 'kekZ] jktdey] fnYyh A
- 2 fganh miU;kl igpku vkSj ij[k % MkW0 banzukFk enku] fyfi
 izdk'ku] fnYyh A
- 3 fganh miU;kl % mn~Hko vkSj fodkl % lqjs'k flUgk] yksd Hkkjrh]
 bykgkckn A
- 4 fganh miU;kl % fLFkfr vkSj xfr % panzdkar ckafnuMsdj]
 iwoksZn; izdk'ku] fnYyh A
- 5 fganh miU;kl % vUr;kZ=kk % jkenj'k feJ] jktdey] fnYyh A
- 6 vk/kqfud fganh miU;kl % l`tu vkSj vkykspuk % panzdkar oktis;h
 A
- 7 fganh miU;kl % f'kYi vkSj iz;ksx % fganh izpkjd laLFkku] okjk.klh
 A
- 8 ,d utj d`.kk lkscrh ij % jksfg.kh] vf[ky Hkkjrh izdk'ku] fnYyh A

9 fganh miU;kl ds izfreku % MkW0 'kf'kHkw"k.k flagy] dyk eafnj]
fnYyh A

10 bfro`Rr dh lajpuk vkSj la:i % MkW0 jksfg.kh vxzoky] vk/kkj
izdk'ku] iapdwyk A

funsZ'k

- 1- [k.M d esa ls dqy rhu nh?kZ iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [k.M [k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk nks nh?kZ iz'u iwNs tk,axs A nksuksa iz'u djuk vfuok;Z gS A bl izdkj ijh{kkFkhZ dks dqy rhu nh?kZ iz'u djus gksaxs A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk vad 36 vad dk gksxk A
- 2- [k.M [k esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdkssa esa ls rhu&rhu vorj.k lanHkZ lfgR O;k;k ds fy, iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu dh O;k;k djuh gksaxh A izR;sd iqLrd esa ls de ls de ,d O;k;k djuk vfuok;Z gS A izR;sd O;k;k ds fy, 5 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 15 vad dk gksxk A
- 3- iwjs ikB~;Øe esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa ls fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxk A iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4- iwjs ikB~;Øe esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AV½
n`; JO; ek;/e&ys[ku

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

¼d½ n`;&JO; ek;/e ds fofo/k :i

n`; ek;/e ¼fizaV ehfM;k½ % Lo:i vkSj oxhZdj.k
fganh izLrqfr foospu
fganh Hkk"kk dk Lo:i
JO; ek;/e ¼vkdk'kok.kh½
mn~Hko] fodkl vkSj egRRo
fganh izLrqfr foospu
fganh Hkk"kk dk Lo:i
n`;&JO; ek;/e ¼nwjn'kZu½
mn~Hko] fodkl vkSj egRRo
fganh izLrqfr foospu
fganh Hkk"kk dk Lo:i
n`;&JO; rRoksa dk lkeatL;

¼[k½n`; ek;/e ¼fizaV ehfM;k½ % ys[ku

lapkj ek;/e ds ys[ku dk bfrgkl
lekpkj ys[ku
lkfgfR;d fo/kkvksa dk ys[ku
lk{kkRdkj
laLej.k
Qhpj
y?qdFkk] dgkuh
cky lkfgR;

lekef;d ys[k
lkekftd fo'ks"k lanHkZ
jktuhfrd fo'ks"k lanHkZ
/kkfeZd fo'ks"k lanHkZ
vkfFkZd fo'ks"k lanHkZ
laikndh; ys[ku

Igk;d iqLrdsa

ek;/eksi;ksxh ys[ku dk Lo:i vkSj izeq[k izdkj
fganh ek;/e ys[ku dk laf{klr bfrgkl
jsfM;ks ukVd dh izfof/k
jax ukVd] ikB~; ukVd vkSj jsfM;ks ukVd dk varj
jsfM;ks ukVd ds izeq[k Hksn&jsfM;ks :ikarj
Vh0oh0 ukVd dh rduhd A Vsyh M^akek] Vsyh fQYe rFkk Vh0oh0
/kkjkokfgd esa lkE;&oS";E;
lapkj ek;/e ds vU; fofo/k :i
lkfgfR;d fo/kkvksa dh n`';&JO; :ikarj.k&dyk
bySDV^akfud ehfM;k }kjk izlkfjr lekpkjksa ds ladyu] laiknu vkSj
izLrqfrdj.k dh izfof/k
lapkj ek;/eksa }kjk izlkfjr foKkiuksa dh Hkk"kk
foKkiu fQYeksa dh izfof/k
lapkj ek;/ekas dh Hkk"kk
fganh ds le{k vk/kqfud tu lapkj vkSj lwpuk izkS|ksfxdh dh
pqukSfr;ka

funsZ'k

- 1- ikB~;Øe esa fu/kkZfjr nksuksa [k.Mksa esa ls dqy vkB nh?kZ
vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks dksbZ
pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd [k.M esa ls de ls de ,d iz'u djuk
vfuok;Z gS A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u
48 vad dk gksxk A
- 2-iwjs ikB~;dze esa dksbZ nl y?kRwrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls
ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj
nsuk gksxkA izR;sd iz'u vad dk gksxkA iwjk iz'u 24 vad dk
gksxk A
- 3-iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&d vad dk gksxk A

r`rh; lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&v½
dks'k foKku

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[k.M d

dks'k % ifjHkk"kk vkSj Lo:i] dks'k dh mi;ksfxrk] dks'k vkSj O;kdj.k
dk var%laca/k
dks'k ds Hksn&leHkk"kh] f}Hkk"kh vkSj cgqHkk"kh dks'k] ,ddkfyd
vkSj dkyØfed dks'k % fo"k; dks'k] ikfjHkkf"kd dks'k]
O;qRifRrdks'k] lekarj dks'k] v/;srkdks'k] fo'odks'k] cksyhdks'k

[k.M [k

dks'k foKku vkSj vU; fo"k;ksa dk laca/k % dks'kfoKku vkSj
LoufoKku] O;kdj.k] O;qRifRr'kkL=k vkSj vFkZfoKku dk laca/k
ik'pkR; dks'k ijaijk] Hkkjrh; dks'k ijaijk] fganh dks'k lkfgR; dk bfrgkl]
fganh ds izeq[k dks'k vkSj dks'kdkj
dks'k&fuekZ.k % foKku ;k dyk

[k.M x

dks'k&fuekZ.k dh izfØ;k % lkexzh ladyu] izfof"VØe] O;kdjf.kd
dksfV] mPpkj.k] O;qRifRr] vFkZ ¼i;kZ;] O;k[;k] fp=k½ iz;ksx]
mi&izfof"V;ka] laf{kflr;ka] lanHkZ vkSj izfrlanHkZ A

Igk;d iqLrdsa

- 1 fganh 'kCn IkeF;Z] f'koukjk;.k prqosZnh] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 2 Hkk"kk;h vfLerk vkSj fganh] johUnzukFk JhokLro] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 3 fganh dh orZuh rFkk 'kCn fo'ys"k.k] fd'kksjhnl oktis;h] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 4 dEI;wVj ds Hkkf"kd vuqiz;ksx] fot;dqekj eYgks=kk] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 5 vFkkZuq'kklu $\frac{1}{4}$ 'kCnkFkZ&foKku $\frac{1}{2}$ jktdey dks'k] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 6 'kCnkuq'kklu] fd'kksjhnl oktis;h] ukxjh izpkfj.kh IHkk] dk'kh A

funsZ'k %

- 1 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM Is rhu&rhu iz'u fn, tk,axsA ijh{kkfFkZ;ksa dks dqy pkj iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd [kaM Is de Is de ,d iz'u djuk vfuok;Z gSA izR;sd iz'u 12 vad dk gksxkA iwjk iz'u 48 vad dk gksxkA
- 2 iwjs ikB~;Øe Is 10 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa Is ijh{kkfFkZ;ksa dks yxHkx 250 'kCnksa esa fdUgha 6 iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 24 vad dk gksxkA

3 iwjs ikB~;Øe ls 8 oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axsA izR;sd
iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

prqFkZ lsesLVj
izFke iz'ui=k
izkphu ,oa e;/dkyhu dkO;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

¼dzzzzzzz½ O;k[;k gsrq fu/kkZfjr ikB~; iqLrdsa

lwjnkI

Hkzejxhr lkj % laiknd jkepUnz 'kqDy
ikB~; in&21 ls 70&dqy 50 in

rqylhnkl

jkepfjrekul % mRrjdk.M
81 ls 130 rd & dqy 50 nksgs&pkSikb;kWa
xhrk izsl xksj[kiqj

fcgkjh

fcgkjh jRukdkj&la0 txUukFknkl *jRukdj*

fu/kkZfjr nksgs&1] 2] 3] 4] 11] 13] 15] 16] 17] 19] 20] 21]

25] 31] 32] 38]

42] 45] 46] 51] 52] 53] 54] 55]

60] 61] 66] 67] 69] 70] 71]

73] 74] 75] 76] 78] 83]

85] 87] 88] 94] 95] 102] 103] 104]

112] 121] 141] 142]

151] 154] 155] 171] 182] 188] 190] 191] 192] 201]
202] 207] 217] 225] 227] 228] 236] 251] 255]
285] 299] 300] 301] 303] 317] 321] 327] 331] 341] 347]
349] 357] 363] 386] 388] 406] 407] 432] 472] 519] 557]
570] 576] 588] 606] 611] 624] 635] 677] 681]

713&100 nksgs

¼[k½ vkykspukRed iz'u

lwjnkI

Hkzejxhr ijEijk vkSj lwj dk Hkzejxhr

lwj dh HkfDr Hkkouk

lwj dk J`axkj o.kZu

lwj dk okRIY; o.kZu

lwj dh Hkk"kk 'kSyh

lwj dh xhfr;kstuk

Hkzejxhr dk izfrik|

rqylhnkl

- rqylhnkl dh HkfDrHkkouk
- rqylhnkl dh lkekftd rFkk lkaLd`frd n`f"V
- rqylhnkl dh izklafxdrk
- rqwylhnkl dh leUo; Hkkouk
- jkepfjrekul dk dkO; :i
- jkepfjrekul dk dkO; lkSs"Bo

fcgkjh

lrlbZ dkO; ijEijk vkSj fcgkjh lrlbZ

eqDrd dkO; ijEijk vkSj fcgkjh

fcgkjh dk J`axkj o.kZu

fcgkjh dk lkSUn;Zcks/k

fcgkjh dh cgqKrk

fcgkjh dk f'kYi i{k

lgk;d xzaFk

- 1 rqylh n'kZu ehekalk&mn;Hkkuq flag] y[kuÅ fo'ofoky;] y[kuÅ A
- 2 rqylhnkl&pUnzcyh ik.Ms;] ukxjh izpkfj.kh IHkk] dk'kh A
- 3 rqylh lkfgR; ds lkaLd`frd vk;ke&MkW0 gfj'pUnz oekZ] fganh
lkfgR; laLFkku] jksgrdA
- 4 rqylh dk ekul&MkW0 eqa'khjke 'kekZ] xzUFke] dkuiqj A
- 5 lwj vkSj mudk lkfgR;&MkW0 gjoa'kyky 'kekZ] Hkkjr izdk'ku
efUnj] vyhx<+A
- 6 lwj dh lkfgR; lk/kuk&MkW0 Hkxor~Lo:i feJ ,oa fo'oEHkj v:.k]
f'koyky vxzoky ,.M daiuh] vxjkj A

- 7 fcgkjh vkSj mudk lkfgR;&MkW0 gjoa'kyky 'kekZ] Hkkjr izdk'ku efUnj] vyhx<+ A
- 8 fganh lkfgR; dk bfrgkl&vkpk;Z jkepUnz 'kqDy] ukxjh izpkfj.kah IHkk] dk'kh A
- 9 fcgkjh&cPpu flag] lkfgR; vdkneh] ubZ fnYyh A
- 10 egkdfo fcgkjh dk Ja`xkj fu:i.k&MkW0 x.kifrpUnz xqIrl] us'kuy ifCyf'kax gkml] ubZ fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; k ds fy, iwNk tk,xk A ijh{kkFkhZ dks rhuksa vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; k djuh gksxh A izR;sd O;k[k; k ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad dk gksxk A
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij vk/kkfjr gksus pkfg,WaA izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 36 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxkA
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axsA izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

prqFkZ lsesLVj
f}rh; iz'u i=k
ik'pkR; dkO; 'kkL=k

le; % 3 ?k.Vs
 % 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
 fyf[kr ijh{kk % 80 vad

lysVks % dkO; fl)kUr
 vjLrw % vuqdj.k rFkk fojsspu fl)kar

yksatkbul % mnkRr dh vo/kkj.kk
M^akbMu % dkO; fl)kar
oM~IZoFkZ % dkO; fl)kar
dkWyfjt % dYiuk fl)kar
eSF;w vkuZYM % vkykspuk dk Lo:i vkSj izdk;Z
Vh0 ,l0 bfy;V % fuoSsZ;fDrdrk dk fl)kar
vkbZ0 ,0 fjpMZ~l % laosksa dk larqyu
ik'pkR; dkO;'kkL=k % fl)kar vkSj okn&
LoPNUnrkokn
'kkL=kh;rkokn
vfHkO;atukokn
ekDIZokn
Qzk;Mokn
vfLrRookn
mRrj vk/kqfudrkokn

Igk;d xzaFk %

- 1 ik'pkR; dkO;'kkL=k ds fl)kUr&MkW0 eSfFkyhizlkn Hkkj}kt] gfj;k.kk
lkfgR; vdkneh] p.Mhx< A
- 2 ik'pkR; dkO;'kkL=k&nsosUnzukFk 'kekZ] us'kuy ifCyf'kax gkml] ubZ
fnYyh A
- 3 ik'pkR; dkO;'kkL=k dh ijEijk&MkW0 rkjdukFk ckyh] 'kCndkj] fnYyh A
- 4 vkykspd vkSj vkykspuk&cPpu flag] fo'ofokj; izdk'ku] fnYyh A
- 5 izxfr'khy fganh vkykspuk dh jpuk izfØ;k&gkSflykizlkn flag] fo'ofokj;
izdk'ku] okjk.klh A
- 6 ik'pkR; dkO; fparu&MkW0 d:.kk'kadj mik;/k;] jk/kkd`.k izdk'ku]
fnYyh A

7 ik'pkR; dkO; 'kkL=k % v/kqukru lanHkZ&IR;nso feJ] yksdHkkjrh
izdk'ku] bykgkckn A

8 fganh vkykspuk ds vk/kkj LrEHk&IEiknd jkes'ojoyky [k.Msyoky]
yksdHkkjrh izdk'ku]
bykgkckn A

9 fganh vkykspuk f'k[kjkksa dk lk{kkRdkj&jkepUnz frokj] yksdHkkjrh
izdk'ku] bykgkckn A

10 fganh vkykspuk dh ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh&MkW0 vejukFk] jktdey
izdk'ku] fnYyh A

funsZ'k &

1iwjs ikB~;dze esa ls vkB nh?kZ vkykspukRed iz'u iwNs tk,axsA
ijh{kkFkhZ dks buesa ls dksbZ pkj iz'u djus gksaxsA izR;sd iz'u ds
fy, 12 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 48 vad dk gksxkA

2iwjs ikB~;dze esa ls nl y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls
ijh{kkFkhZ dks yxHkx 250 'kCnkksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj
nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vad dk
gksxk A

3iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd
iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

prqFkZ lsesLVj
r`rh; iz'u i=k
iz;kstuewyd fganh

le; % 3 ?k.Vs
iw.kkZad % 100 vad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

**[kaM &d
i=kdkfjrk**

- i=kdkfjrk % ifjHkk"kk] Lo:i] oxhZdj.k vkSj egRo
- fganh i=kdkfjrk % mn~Hko vkSj fodkl
- laoknnrk ds xq.k
- lekpkj ys[ku dyk
- lekpkj ds lzksr
- izsl foKflr
- laiknd vkSj laiknu
- izwQ iBu vkSj la'kks/ku

**[kaM&[k
ehfM;k ys[ku**

tu lapkj izkS]ksfxdh ,oa pqukSfr;kWa
tulapkj ek;/e %

- eqnz.k ¼fizaV ehfM;k½ lekpkj i=k dk lkfgfR;d Lo:i
- JO; ek;/e ¼vkdk'kok.kh½ dk Hkk"kkbZ ,oa lkfgfR;d Lo:i
- n`';&JO; ek;/e ¼nwjn'kZu] pyfp=k vkfn½ dk Hkk"kkbZ vkSj
lkfgfR;d Lo:i
- n`';&JO; rRo vkSj mudk lkeatL;
- Qhpj % ifjHkk"kk] Lo:i vkSj fo'ks"krk,Wa
- foKkiu dh Hkk"kk

**[kaM&x
ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh**

Hkk"kkfoKku dh 'kCnkoyh
ekufodh 'kCnkoyh
iz'kklfud 'kCnkoyh
dal;wVj 'kCnkoyh

Igk;d xzaFk

- 1 jktHkk"kk fganh&dSyk'kpUnz HkkfV;k] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
- 2 iz'kklfud fganh] egs'kpUnz xqlr] ok.kh izdk'ku] fnYyh
- 3 O;kogkfjd fganh vkSj Lo:i] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
- 4 Hkk"kk vkSj Hkk"kk foKku] MkW0 ujs'k feJ] fueZy izdk'ku] fnYyh
A

- 5 Hkk"kk foKku vkSj ekud fganh&MkW0 ujs'k feJ] vfHkuo izdk'ku] fnYyh A
- 6 Hkk"kk vkSj Hkk"kk foKku&MkW0 gfj'pUnz oekZ] y{eh izdk'ku] jksgrd A
- 7 vk/kqfud foKkiu&izsepUn ikratfy] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
- 8 iz;kstuewyd fganh] naxy 'kkYVs] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
- 9 dal;wVj izksxzkfeax ,aM vkijsfVax xkbM&'k'kkad tkSgjh iwokZapy izdk'ku] fnYyh A
- 10 dal;wVj % fl)kar vkSj rduhd] jktsUnz dqekj] iwokZapy izdk'ku] fnYyh A
- 11 dal;wVj vkSj fganh&gfjeksgu] r{kf'kyk izdk'ku] fnYyh A
- 12 jsfM;ks vkSj i=kdkfjrk&gfjeksgu] r{kf'kyk izdk'ku] fnYyh A
- 13 IS)kafrd ,oa vuqiz;qDr Hkk"kk foKku&MkW0 johUnzukFk JhokLro] lkfgR; lgdkj] fnYyhA

funsZ'k %

- 1 ikB~;Øe ds [kaM d vkSj [k esa ls rhu&rhu iz'u iwNs tk,axs A ijh{k kfFkZ;ksa dks dqy rhu iz'uksa ds mRrj nsus gksaxs A izR;sd [kaM ls de ls de ,d iz'u dk mRrj nsuk vfuok;Z gksxkA izR;sd iz'u ds fy, 14 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 42 vad dk gksxkA
- 2 iwjs ikB~;Øe esa ls 10 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{k kfFkZ;ksa dks 250 'kCnksa esa fdUgha 6 iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxkA iwjk iz'u 24 vad dk gksxkA
- 3 [kaM x esa fu/kkZfjr ikfjHkkf"kd 'kCnkoyh esa ls 20 vaxzsth 'kCn fn, tk,axs A ijh{k kfFkZ;ksa dks 14 'kCnksa ds fganh ikfjHkkf"kd :i fy[kus gksaxsA izR;sd mRrj ,d&d vad dk gksxkA iwjk iz'u 14 vad dk gksxkA

prqFkZ lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&A½
Hkkjrh; lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

¼d½ ikB~; fo"K;

nhoku&,&xkfyC] laik0&vyh ljnKj tkQjh] jktdey izdk'ku]
ubZ fnYyhA

fu/kkZfjr xtysa %

cl fd nq'okj gS	18	
;s u Fkh gekjh fdLer		21
ft+Ø ml ijhp'k dk	44	
jfg, vc ,slh txg	128	
dksbZ mEehn cj ugha vkrh		162
fnys uknka rq>s gqvk D;k gS		163
gj ,d ckr iS dgrs gks		179
uqDrph gS x+e&,&fny		192
bCus efj;e gqvk djs dksbZ		216
gtkjksa [okfg'ksa ,slh		220

johUnzukFk dh dgkfu;kWa ¼[k.M k½] vuq0&jkeflag rksej]
lkfgR; vdkneh] ubZ fnYyh

ikB~;Øe esa fu/kkZfjr dgkfu;kaW&

iksLVekLVj] dkcqyhokyk] n`f"Vnku] u"VuhM+] iRuh dk

i=k] ik=k vkSj ik=kh

[kkeks'k vnkyr tkjh gS ¼ukVd½ % fot; rsanqydj
laLdkj ¼miU;k½ % ;w0 vkj0 vuarewfrZ

¼[k½vkyksP; fo"K;

x+kfyC dh x+t+yksa dk dkO;&lkS"Bo

johUnzukFk VSxksj dh dgkfu;kaW&ikB~;Øe esa fu/kkZfjr dgkfu;ksa
dh ewy laosnuk ,oa pfj=k fp=k.k ij vk/kkfjr iz'u

[kkeks'k vnkyr tkjh gS % ukVd dh ewy laosnuk] izeq[k ik=kksa dk
pfj=k&fp=k.k] fir`lRrkRed

O;oLFkk ij O;aX;] jaxeap dh n`f"V
ls ukVd
laLdkj % miU;kl dk ewy izfrik] ukedj.k] izeq[k ik=kksa dk pfj=k
fp=k.k] miU;kl dk f'kYi&i{k

Igk;d xzaFk %

- 1 caxyk lkfgR; dh dFkk % fganh lkfgR; & lqdqekj lsu] fganh lkfgR;
IEesy iz; kx la0 2009
- 2 johUnz dfork dkuu & lw;Zdkar f=kikBh fujkyk] jktdey izdk'ku] ubZ
fnYyh&1955
- 3 caxyk lkfgR; dk bfrgkl] lqdqekjlsu] lkfgR; vdkneh] ubZ
fnYyh&1970
- 4 QksVZ fofy;e dkyst] y{ehl{xj ok".ksZ;] bykgkckn fo'ofoky;]
bykgkckn&1948
- 5 e;/dkyhu /keZ lk/kuk] gtkjhizlkn f}osnh lkfgR; Hkou] bykgkckn
la0 1013

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&d vorj.k O;k[k ds fy, iwNk tk,axk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k djuh
gksxhA izR;sd O;k[k ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad
dk gksxk A
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa
esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls
dksbZ rhu iz'u djus gksaxsA rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~;
iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg,A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad
fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 36 vad dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa
ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj
nsuk gksxkA izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk
gksxk A
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&d vad dk gksxk A

prqFkZ lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&AA½
gfj;k.koh Hkk"kk vkSj lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad
ikB~; xzaFk

lkaxk"Vd % foHkkx }kjk lEikfnr
x| xkspuh % ** ** **
le>f.k;s dh ej % iz;kl V^aLV jksgrd] ys[kd&MkW0 ';ke l[kk eqfn~xy
¼miU;kl½

funsZ'k

iz'u&1 *lkaxk"Vd* esa ladfyr vafre pkj lkaxksa esa ls ¼4½ pkj
dkO;ka'k iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ¼2½ nks
dkO;ka'kksa dh izlax lfgr O;k[k;k djuh gksxh A izR;sd O;k[k;k 8 vad
dh gksxhA iwjk iz'u 16 vad dk gksxkA

iz'u&2 *x| xkspuh* esa ls pkj x|ka'k O;k[k;k ds fy, iwNs tk,axs ftuesa ls
nks x|ka2k ukVd izHkkx ls rFkk nks x|ka2k dgkuh izHkkx ls
gksaxs A ijh{kkFkhZ dks nksuksa esa ls ,d&d x|ka'k dh izlax
lfgr O;k[k;k djuh gksxhA izR;sd O;k[k;k 8 vad dh gksxhA iwjk iz'u
16 vad dk gksxkA

iz'u&3 *lkaxk"Vd* ds vafre pkj lkaxksa dh laosnuk] f'kYi ,oa pfj=k ij
vk/kkfjr ¼2½ nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls

ijh{kkFkhZ dks fdlh ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxkA iwjk iz'u 12 vad dk gksxk A

iz'u&4 *x| xkspuh* ij vk/kkfjr pkj vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls nks iz2u dgkfu;ksa ij vk/kkfjr gksaxs rFkk nks iz2u ,dkadh vkSj ukVd ij gksaxsA izR;sd [k.M ls ,d&,d iz2u dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz2u 6 vad dk gksxkA iwjk iz'u 12 vad dk gksxkA

iz'u&5 *le>f.k;s dh ej* miU;kl ij vk/kkfjr nks vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks ,d iz'u dk mRrj nsuk gksxkA ;g iz'u 12 vad dk gksxkA ;s iz2u miU;kl ds mn~ns2;] rkfRRod foospu] pfj=k fp=k.k rFkk f2kYi ij vk/kkfjr gksaxsA

iz'u&6 mi;qZDr IHkh fu/kkZfjr iqLrdksa ij vk/kkfjr 14 oLrqfu"B iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 12 iz'uksa ds mRrj nsus gksaxs A izR;sd iz'u 1 vad dk gksxk A iwjk iz'u 12 vad dk gksxk A

Igk;d iqLrdsa

- 1 dfolw;Z y[kehpan % d`.kpUnz 'kekZ
- 2 lkax&lezkV ia0 y[kehpan % MkW0 jktsUnz Lo:i oRl
- 3 Jh y[kehpan dkO; lKsJHk % MkW0 gfj'pUnz cU/kq
- 4 xU/koZ iq:"k iafMr y[kehpan % MkW0 ds'kksjke 'kekZ
- 5 gfj;k.kk izns'k dk yksd lkfgR; % MkW0 'kadjyky ;kno
- 6 gfj;k.kk dh yksd/kehZ ukV~;&ijaijk % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 7 gfj;k.koh ,oa mldh cksfy;ksa dk v/;;u % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 8 ia0 y[kehpan xzaFkkoyh % MkW0 iw.kZpan 'kekZ
- 9 gfj;k.kk yksdukV~; ijEijk % j?kqohj flag eFkkuk
- 10 QkSth esgj flag % jkeQy pgy] j?kqohj flag eFkkuk
- 11 ckts Hkxr O;fDrRo ,oa d`frRo % jkeQy flag pgy] v'kksd dqekj
- 12 'kekZ th lKsJHk % jkeizdk'k 'kekZ
- 13 vgenic['k Fkkusljh d`r jkek;.k % ckyd`.k eqTrj
- 14 Kku&lkxj] izFke [k.M % cukjlh nkl 'kekZ

prqFkZ lsesLVj
prqFkZ iz'u i=k ¼fodYi&AAA½
izoklh fganh lkfgR;

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

[kaM&d

ikB~; iqLrdsa

yky ilhuk % vfHkeU;q vur[jktdey izdk'ku] fnYyh A
gou % lq"ke csnh] vfHk:fp izdk'ku] fnYyh A
og jkr vkSj vU; dgkfu;kWa % m"kkjkts IDIsuk] lkef;d izdk'ku]
fnYyh A
xkWM fxou QSfeyh % mes'k vfXugks=kh] es/kk cqDI] fnYyh
A

[k.M [k

vkyksP; fo"k;

- yky ilhuk % ewy laosnuk] fxVfefV;k etnwjksa dk 'kks"k.k vkSj tkrh; vfLerk ds fy, la?k"kZ] izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k] ukedj.k
- gou % ewy laosnuk] Hkkjrh; ,oa ik'pkR; laLd`fr dk }a}&izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k] dFkk&f'kYi
- og jkr vkSj vU; dgkfu;kWa % pfj=k fp=k.k ,oa fodYi ij vk/kkfjr iz'u
- xkWM fxou QSfeyh % pfj=k fp=k.k ,oa fodYi ij vk/kkfjr iz'u

Igk;d iqLrdsa

- 1 fczVsu esa fganh&m"kkjks IDIsuk] izdk'ku es/kk cqDI] fnYyh A
- 2 orZeku lkfgR;] izoklh lkfgR; fo'ks"kkad] laik0 dqaojiky flag] vyhx<+ A
- 3 vkykspuk] vad 19&20] laik0 ijekuan JhokLro] jktdey izdk'ku] fnYyh A
- 4 vU;Fkk] vad 4 laik0 d`".k fd'kksj] vesfjdk
- 5 iqjokbZ vad 37 laik0 rstUnz 'kekZ] yUnu A
- 6 egf"kZ n;kuan fjlPZ tuZy ¼vkVZI½] vad vizSy 2004] jksgrd
- 7 ledkyhu dFkk lkfgR; % Ijgnsa vkSj Ijksdkj % MkW0 jksfg.kh vxzoky] vk/kkj izdk'ku] iapdwyk A
- 8 izoklh Ialkj] laik0 jkds'k ik.Ms;] fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds IkFk ,d&d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xkA dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ Ifgr O;k[k; djuh gksxhA izR;sd O;k[k; ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad dk gksxkA
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxsA rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg,A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 36 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxkA

4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

prqFkZ IsesLVj
iape iz'u i=k $\frac{1}{4}$ fodYi&k $\frac{1}{2}$
Lokra=;ksRrj fganh dfork

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

d ikB~; fo"k;

- **dqWaojukjk;.k** % dqWaoj ukjk;.k lalkj] ok.kh izdk'ku] fnYyh A
dfork,Wa % pØO;wg] ;s iafDr;kWa esjs fudV] vtkfey&eqfDr]
?kcjkgV] leqnz dh eNyh] dfork dh t:jr] v;ks;/k&1992] oktJok]
ufpdsrk] viBuh;
- **dsnkjukFk flag** % ;gkWa ls ns[kks] jk/kkd`.k izdk'ku] fnYyh A

dfork, Wa % ,d BsB nsgkrh dk;ZdRrkZ ds izfr] ikuh esa f?kjs gq,
yksx] cukj] 'kgj esa jkr] cquus dk le;] ÅWapkbZ] lqbZ vkSj rkxs ds
chp] 'khrygjh esa ,d cw<+s vkneh dh izkFkZuk] nUrdFkk] lu~ 47
dks ;kn djrs gq,

- **yhyk/kj txwM+h** % Hk; Hkh 'kfDr nsrk gS] jktdey izdk'ku] fnYyh
A
dfork, W % fxjh gqbZ pht] gR;kjk] x,&xqtjs] mudh okilh] vxj jkr u
gksrh] L=kh izR;:] cnys esa] nks fo}kuksa ds chp lkx&ikr] izLFkku
- **eaxys'k Mcjky** % dfo us dgk ¼pquh gqbZ dfork, Wa½ fdrkc?kj
izdk'ku] fnYyh A
dfork, Wa % iSny cPps] Ldwy] Vh0oh0 n`';] xqe'kqnk] ekWa dh
rLohj] cPpsa ds fy, fpV~Bh]
Nqie&NqikbZ] laxrokj] ds'ko vuqjxh] nq%[k] xqyjkr ds e`rd dk
Ck;ku

[k vkyksP; fo" k;

- **dqWaojukjk;.k&dqWaojukjk;.k** dh dfork esa lkekftd ;FkkFkZ
dqWaojukjk;.k dh dfork esa la?k" kZ psruk
dqWaojukjk;.k dh dfork esa oSpkfjdrk
dsnkjukFk flag&lkekftd ljksdkj] dkO; laosnuk] dkO; f'kYi] izd`fr
fp=k.k
yhyk/kj txwM+h&jktuSfrd psruk] lkekftd psruk] dkO; laosnuk]
dkO;&f'kYi
eaxys'k Mcjky&jktuSfrd psruk] ;FkkFkZ fp=k.k] dkO;xr
fo'ks"krk, Wa] dfork ds ljksdkj] oSpkfjdrk

lgk;d iqLrdsa

- 1 vdfork vkSj dyk lanHkZ&'ke ijekj % d`".kk cznlZ] vtesj 1968
- 2 vkBosa n'kd dh fganh dfork&laiknd % fo'oukFk izlkn frokjh %
izdk'ku laLFkku] uohu 'kkgnj] fnYyh&110032 % 1982
- 3 vk/kqfudrk vkSj ledkyhu jpuk&lanHkZ&ujsUnz eksgu % vkn'kZ
lkfgR; izdk'ku] fnYyh % 1967
- 4 vk/kqfudrk % lkfgR; ds lanHkZ esa&xaxkizlkn foey] fn eSdfeyu
dEiuh vkWQ bafM;k fyfeVsM] u;h fnYyh&1978
- 5 ledkyhu vuqHko vkSj dfork dh jpuk izfØ;k % MkW0 gjn;ky %
t;Jh izdk'ku] fnYyh&1981

- 6 ledkyhu dfork dk ewY;kadu&MkW0 xqjppj.k flag % t;Jh izdk'ku] fnYyh 1985
- 7 ledkyhu dfork dh Hkwfedk&IEiknd % MkW0 fo'oEHkjukFk mik/;k; ,oa eatqy mik/;k; % fn eSdfeyu dEiuh vkWQ bafM;k fyfeVsM] u;h fnYyh&1976
- 8 ledkyhu dfork ds ljksdkj&MkW0 xqjppj.k flag % uoyksd izdk'ku] fnYyh 2000
- 9 ledkyhu fganh dfork&laiknd % gjh'k ikBd % ihrkEcj ifCyf'kax dEiuh izk0 fyfeVsM] u;h fnYyh&1996
- 10 ledkyhu fganh dfork,Wa&laiknd % Lons'k Hkkjrh % :ikEcjk izdk'ku] dydRrk % 1984
- 11 fganh dfork dh izo`fRr&MkW0 gjn;ky] ljLorh izsl] ubZ fnYyh % 1988
- 12 fganh dfork % rhu n'kd&MkW0 jkenj'k feJ] Kku Hkkjrh izdk'ku] fnYyh % 1969
- 13 fganh ubZ dfork dk lkSUn;Z'kkL=kh; v/;;u&eatq xqIrk % yksdHkkjrh izdk'ku] bykgkckn % 1992
- 14 fganh ubZ dfork % feFkd dkO;&MkW0 vf'ouh ikjk'kj % nh?kkZ lkfgR; laLFkku] fnYyh&1985
- 15 fganh lkfgR; % ifjorZu ds lkS o"kZ&vksadjukFk JhokLro] jktdey izdk'ku] fnYyh % 1969
- 16 'ke'ksj vkSj mudh dfork&MkW0 jkgqy % Hkkouk izdk'ku] fnYyh % 1999
- 17 vkt dh dfork&fou; fo'okl] jktdey izdk'ku] fnYyh] 2008

funsZ'k

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,ax A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad dk gksxkA
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&[k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axs A ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa iwjk iz'u 36 vad dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vadksa dk gksxkA
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axsA izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

prqFkZ lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AA½
ukVd vkSj jaxeap

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

d ikB~; iqLrdsa %

va/kk ;qx % /keZohj Hkkjrh
,d IR; gfj'pUnz % y{ehukjk;.k yky
,d daB fo"kik;h % nq";ar dqekj
cdjh % losZ'ojn;ky IDIsuk

[k vkyksP; fo"k;

- va/kk ;qx % ukV~;&dkO; dh dlkSVh ij ewY;kadu] ewy laosnu] ukedj.k dh lkFkZdrk] izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k
- ,d IR; gfj'pUnz % izfrik]] ukedj.k] uk;dRo] izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k] vfHkus;rk
- ,d daB fo"kik;h % ukV~;&dkO; ds :i esa ewY;kadu] ewy laosnu] izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k
- cdjh % izfrik]] izrhdkRedrk] vfHkus;rk

lgk;d iqLrdsa

1	vU/kk;qx vkSj Hkkjrh ds vU; ukV~; iz;ksx	t;nso rustk
2	fganh ukVd vkSj y{ehukjk;.k yky dh jax;k=kk	MkW0
	pUnz'ks[kj	
3	ukVddkj y{ehukjk;.kyky dh jax;k=kk	ujukjk;.k jk;
4	fganh ds izrhd ukVd	jes'k xkSre
5	fganh ukVd fpard	MkW0 dqlqe dqekj
6	nq";ar dqekj dk dkO; % laosnu vkSj f'kYi	nsohyky
7	nq";ar dqekj ds dkO; esa ;qxcks/k	izdk'kpUnz
8	nq";ar dqekj % jpuk,Wa vkSj jpukdkj	v"Vsdj
9	losZ'ojn;ky IDIsuk % O;fDr vkSj lkfgR;	MkW0 dYiuk
- vzxoky

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk ,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15 vad dk gksxkA
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"k;ksa esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls dksbZ rhu iz'u djus gksaxsA rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~; iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 36 vad dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;Øze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxkA iwjk iz'u 20 vad dk gksxk A
- 4 iwjs ikB~;Øze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

prqFkZ lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AAA½
fganh miU;kl

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

d ikB~; iqLrdsa

vkidk caVh % eUuw HkaMkjh
rel % Hkh"e lkguh
fdrus ikfdLrku % deys'oj
dfydFkk ok;k ckbikl % vydk ljcoxh

[k vkyksP; fo"K;

vkidk caVh % ewy izfrik[] cky euksfoKku] nkEiR; IEca/k dk Lo:i]
izeq[k ik=kksa dk pfj=k fp=k.k
rel % lkEiznkf;drk dh leL;k] ukedj.k] ;qxhu ifjn`';
fdrus ikfdLrku % ukedj.k] ewy izfrik[] ;qxhu ifjn`';] bfrgkl dk
iquikZB] dFkk&f'kYi
dfydFkk ok;k ckbikl % ewy laosnuk] ewY;&fo?kVu]
miHkksDrkoknh laLd`fr dk fp=k.k] dFkk&f'kYi

lgk;d iqLrdsa&

- 1 eUuw HkaMkjh dk miU;kl lkfgR; % Jherh uafnuh] fganh lkfgR;
HkaMkj] y[kuÅ A
- 2 Hkh"e lkguh % O;fDr vkSj jpuk % jkts'oj IDIsuk ,oa izrki Bkdqj
ok.kh izdk'ku] fnYyh A
- 3 vk/kqfud fgnh miU;kl % O;fDrRo fo?kVu ds fud"k ij & MkW0
uhjtk tSu] fueZy ifCyds'kUI] fnYyh A
- 4 bfro`Rr dh lajpuk vkSj Lo:i % MkW0 jksfg.kh vxzoky] vk/kkj
izdk'ku] iapdwyk A

5 ledkyhu dFkk lkfgR; % ljgnsa vkSj ljksdkj % MkW0 jksfg.kh
vxzoky] vk/kkj izdk'ku] iapdwyk A
6 mRrj vk/kqfud lkfgfR;d foe'kZ % lq/kh'k ipkSjh] ok.kh izdk'ku]
fnYyh A

funsZ'k &

- 1 [kaM d esa fu/kkZfjr ikB~; iqLrdksas esa ls vkarfjd fodYi ds lkFk
,d&,d vorj.k O;k[k; ds fy, iwNk tk,xk A dqy pkj vorj.kksa esa ls
ijh{kkFkhZ dks fdUgha rhu vorj.kksa dh lanHkZ lfgr O;k[k; djuh
gksxh A izR;sd O;k[k; ds fy, 5 vad fu/kkZfZjr gSaA iwjk iz'u 15
vad dk gksxkA
- 2 izR;sd ikB~; iqLrd ds fy, [kaM&k esa fu/kkZfjr vkyksP; fo"i;ksa
esa ls dksbZ N% iz'u iwNs tk,axsA ijh{kkFkhZ dks muesa ls
dksbZ rhu iz'u djus gksaxs A rhuksa iz'u rhu vyx&vyx ikB~;
iqLrdksa ij vk/kkfjr gksaus pkfg, A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad
fu/kkZfjr gSaA iwjk iz'u 36 vad dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls dksbZ vkB y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs
ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha ikWap iz'uksa
dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u pkj vad dk gksxk A iwjk iz'u
20 vadksa dk gksxkA
- 4 iwjs ikB~;dze esa ls ukS oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A
izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

prqFkZ lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&AV½
n`; JO; ek;/e&ys[ku

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80

vad

¼d½ JO; ek;/e ¼vkdk'kok.kh½ ys[ku

lekpkj&ys[ku vkSj izLrqfrdj.k
okrkZ&ys[ku vkSj izLrqrhj.k
vkdk'kok.kh ukVd ys[ku&izfof/k
vkdk'kok.kh ukVd ds Hksn&ukV~; :ikarj.k] ukV~;&/kkjkokfgd
vkdk'kok.kh dh fganH Hkk"kk dk Lo:i
vkdk'kok.kh ds foKkiu dk Lo:i
jsfM;ks ukVd vkSj ikB~; ukVd esa varj

¼[k½ n`;&JO; ek;/e ¼nwjn'kZu½ ys[ku

lekpkj ys[ku vkSj izLrqrhj.k
nwjn'kZu ukVd dh rduhd
/kkjkokfgd Lo:i vkSj ys[ku
nwjn'kZu pyfp=k ¼VsyhfQYe½
nwjn'kZu ds foHkUu dk;ZØeksa dh Hkk"kk
nwjn'kZu dk foKkiu vkSj mldh fganH Hkk"kk
nwjn'kZu ds n`;&JO; rRRoksa dk lkeatL;
fganh ds le{k nwjn'kZu laca/kh pqukSfr;kWa
vkdk'kok.kh vkSj nwjn'kZu dh fganH Hkk"kk dh rgyuk

n`; vkSj JO; ek;/eksa dh pqukSfr;kWa

Igk;d iqLrdsa

i=kdkfjrk ds fl᳚kUr & MkW0 jes'k pUnz f=kikBh
f}rh; laLdj.k % 2002 ueu izdk'ku] ubZ fnYyhA
vk/kqfud i=kdkfjrk & MkW0 vtqZu frokjh
izFke laLdj.k & 1984 bZ0] fo'ofok; izdk'ku]
okjk.klhA
jsfM;ks vkSj nwjn'kZu i=kdkfjrk & MkW0 gfjeksgu
izFke laLdj.k & 1997 r{kf'kyk izdk'ku] ifj;kxat ubZ
fnYyhA
fgUnh i=kdkfjrk fl᳚kUr vkSkj Lo:i& lfork pM~<k
izFke laLdj.k & 1995 r{kf'kyk izdk'ku] ifj;kxat ubZ
fnYyhA
fgUnh i=kdkfjrk ,oa tulapkj & MkW0 BkdqjnÙk 'kekZ ^vkyksd*
ok.kh izdk'ku] u;h fnYyh] izdk'ku o"kZ & 2000
bySDV^akfud ehfM;k & ih0 ds0 vk;Z
izfrHkk izfr"Bku] nfj;kxat] u;h fnYyh izdk'ku o"kZ &
2006
lwpuk izks|ksfxdh vksj tuek;/e & izks0 gfjeksgu
r{kf'kyk izdk'ku] ifj;kxat ubZ fnYyh] izdk'ku o"kZ &
2002
lapkj ls tulapkj & #ipUn xkSre
Jh uVjkt izdk'ku] u;h fnYyh izdk'ku o"kZ & 2005
tulapkj & MkW0 gfj'k vjksM+k
;qok lkfgR; psruk e.My] u;h fnYyh] izdk'ku o"kZ &
2007

Igk;d iqLrdsa

ek;/eksi;ksxh ys[ku dk Lo:i vkSj izeq[k izdkj
fganh ek;/e ys[ku dk laf{klr bfrgkl
jsfM;ks ukVd dh izfof/k
jax ukVd] ikB~; ukVd vkSj jsfM;ks ukVd dk varj
jsfM;ks ukVd ds izeq[k Hksn&jsfM;ks :ikarj
Vh0oh0 ukVd dh rduhd A Vsyh M^akek] Vsyh fQYe rFkk Vh0oh0
/kkjkokfgd esa lkE;&oS";E;
lapkj ek;/e ds vU; fofo/k :i
lkfgR;d fo/kkvksa dh n`;&JO; :ikarj.k&dyk
bySDV^akfud ehfM;k }kjk izlkfjr lekpkjksa ds ladyu] laiknu vkSj
izLrqfrdj.k dh izfof/k
lapkj ek;/eksa }kjk izlkfjr foKkiuksa dh Hkk"kk
foKkiu fQYeksa dh izfof/k

lapkj ek;/ekas dh Hkk"kk
fganh ds le{k vk/kqfud tu lapkj vkSj lwpuk izkS|ksfxdh dh
pqukSfr;ka

funsZ'k

- 1 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr nksuksa [k.Mksa esa ls dqy vkB nh?kZ vkykspukRed iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks dksbZ pkj iz'u djus gksaxs A izR;sd [k.M esa ls de ls de ,d iz'u djuk vfuok;Z gS A izR;sd iz'u ds fy, 12 vad fu/kkZfjr gSa A iwjk iz'u 48 vad dk gksxk A
- 2 iwjs ikB~;dze esa dksbZ nl y?kRwrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkFkhZ dks 250 'kCnksa esa fdUgha N% iz'uksa dk mRrj nsuk gksxk A izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk A iwjk iz'u 24 vad dk gksxk A
- 3 iwjs ikB~;dze esa ls vkB oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axs A izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxk A

prqFkZ lsesLVj
iape iz'u i=k ¼fodYi&v½
dks'k foKku

le; % 3 ?k.Vs
% 100 vad

iw.kkZad

vkarfjd ewY;kadu % 20 vad
fyf[kr ijh{kk % 80 vad

[k.M d

izfof"V lajpuk] :fie] 'kCn vkSj 'kfCne] l]y] O;qRiUu vkSj lkekfld]
'kfCne] lkekfld 'kfCne lgiz;ksxRed] O;qRiknd lekl] lgiz;ksx vkSj
lanHkZ

[k.M [k

:i % vFkZ laca/k % vusdkFkZdrk] lekukFkZdrk] leukerk]
le/oU;kRedrk] foykserk
leHkk"kh] f}Hkk"kh vkSj cgqHkk"kh dks'kksa ds lanHkZ esa
vfyf[kr Hkk"kkvksa dk dks'k&fuekZ.k

[k.M x

- dEI;wVj vkSj dks'k&fuekZ.k
- Lopkfyf lkexzh lalk/ku
- dEI;wVj esa fganh o.kZekyk rFkk orZuh ds ekudhdj.k dh leL;k
- dEI;wVj esa fganh dh&cksMZ ds fofo/k :i
- oSo ifCyf'kax rFkk baVjusV lkexzh i`tu

Igk;d iqLrdsa

- 1 fganh 'kCn lkeF;Z] f'koukjk;.k prqosZnh] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 2 Hkk"kk;h vfLerk vkSj fganh] johUnzukFk JhokLro] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 3 fganh dh orZuh rFkk 'kCn fo'ys"k.k] fd'kksjhnl oktis;h] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 4 dEI;wVj ds Hkkf"kd vuqiz;ksx] fot;dqekj eYgks=kk] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 5 vFkkZuq'kklu ¼'kCnkFkZ&foKku½ jktdey dks'k] ok.kh izdk'ku] ubZ fnYyh A
- 6 'kCnkuq'kklu] fd'kksjhnl oktis;h] ukxjh izpkfj.kh IHkk] dk'kh A

funsZ'k %

- 1 ikB~;Øe esa fu/kkZfjr izR;sd [kaM ls rhu&rhu iz'u fn, tk,axsA ijh{kkfFkZ;ksa dks dqy pkj iz'uksa ds mRrj nsus gksaxs A izR;sd [kaM ls de ls de ,d iz'u djuk vfuok;Z gS A izR;sd iz'u 12 vad dk gksxk A iwjk iz'u 48 vad dk gksxkA
- 2 iwjs ikB~;Øe ls 10 y?kwRrjh iz'u iwNs tk,axs ftuesa ls ijh{kkfFkZ;ksa dks yxHkx 250 'kCnksa esa fdUgha 6 iz'uksa ds mRrj nsus gksaxsA izR;sd iz'u 4 vad dk gksxk iwjk iz'u 24 vad dk gksxkA
- 3 iwjs ikB~;Øe ls 8 oLrqfu"B vfuok;Z iz'u iwNs tk,axsA izR;sd iz'u ,d&,d vad dk gksxkA

